

ИСТРАЖИВАЊА

ОСТАЦИ ЦРКАВА ПРЕДНЕМАЊИЋКОГ ВРЕМЕНА СА ПОДРУЧЈА НОВОГ ПАЗАРА

У “Делима апостолским” историја хришћанства почиње у првом веку нове ере и везана је за почетак црквене историје. Успостављање одређене управе, којој је поверена власт и дат ауторитет, јавља се у најранијим списима хришћанске цркве и односи се на 12 апостола. То су први Христови ученици и следбеници које је изабрао сам Исус Христ. Они су били сведоци његовог овоземаљског живота, његових чуда и васкрсења и када су проповедали о Христу они су објављивали оно што су лично од Учитеља чули или видели и доживели. Припадници раног хришћанства имали су проблема, на првом месту са јеврејским црквеним властима, а потом и са римском званичном влашћу. Почетак великог прогона хришћана означен је пожаром у ком је, у ноћи 16. јула 64. године, изгорео велики део града Рима, за шта су окривљени хришћани.

Доласком на власт цара Константина и Миланским едиктом (313.) свечано је хришћанима прокламована слобода вероисповести. Први хришћани нису имали храмове, а због прогона су се окупљали ноћу. Тајанственост обреда, као и заједничке трпезе мушкараца и жена, побудило је подозрење и о хришћанима су кружиле разне гласине. Званичним признањем хришћанства почели су да се подижу и храмове.

На питање где се налазило седиште црквене организације рашке области до X века, делимичан одговор налази се и у значајном броју откривених остатака цркава. Имајући у виду удаљеност епископског седишта у Улпијани, Марко Поповић је закључио следеће. „У случају рашке области, седиште епископа би се најпре могло претпоставити на Пазаришту. На то указује велика тробродна базилика са својим унутрашњим уређајем, појавом амвона и олтарских седишта. Са суседном тврђавом, то би могло бити једно од регионалних средишта рударске области која је, по свему судећи, све до краја антике остала

у саставу царског домена“ (Тврђава Рас, 1999). Од X века епископско седиште се налази у цркви св. Апостола Петра и Павла, тј. у Петровој цркви.

На подручју новопазарске општине, археолошким истраживањем откривена су два рана хришћанска храма и више рановизантијских храмова – базилика: Новопазарска Бања, Трговиште, Попе, Постење, Златни камен, Петрова црква. Најстарији хришћански храм на подручју новопазарске општине потиче из V века, а налази се у Новопазарској Бањи, на локалитету Игралите југоисточно од Центра за лечење миопатије и дистрофије и турског хамама. Ради се о остацима капеле, спољних димензија 6,30 x 3,20 м и дебљине зидова 0,50 метара. Истраживањима је установљено да је капела коришћена и у ранохришћанском периоду. То потврђује и чињеница да су градитељи касније базилике поштујући наведени храм, померили базилику према истоку, а апсиду су укопали у падину брега.

На истом локалитету откривени су остаци и другог храма, такође, храма са антама димензија 7,80 x 6 м и приближне оријентације север-југ. Храм је подигнут на благој падини, на месту које има доминант-

ну позицију у односу на простор испред себе. У каснијем времену храм је преправљен. Простор пронаоса са антама затворен је апсидом зиданом од крупног необрађеног камена, везаног блатом. На предходном наосу пробијен је улаз на јужној страни. На тај начин црква је добила изглед једноставне једнобродне грађевине са апсидом у ширини наоса. Са западне стране додат је параклис димензија 5,5 x 4,6 метара. Цркве овако једноставне архитектуре карактеристичне су за IV-V век. Према начењу античких култних места у ранохришћанске храмове, програмско је начело хришћанства које се доследно спроводило. Између два наведена храма, приликом нивелације терена за фудбалско игралиште ФК “Липа”, откривени су и нејвећим делом уништени, остаци рановизантијске базилике. Од базилике је очуван само део апсиде, јужног зида и параклиса. Укупна дужина цркве са апсидом, ширине 5 м, износи 21, а ширина брода 8 метара. Величина јужног параклиса је 5,80 x 5,60 м са улазом ширине 1,5 метара и ширине зидова 0,65 метара. Претпоставља се да се исти такав параклис налазио са северне стране. Зидови базилике рађени су од делимично притесаног и ломљеног камена везаног кречним малтером, ширине 0,75 метра. У

Петрова црква

апсиди је очуван субселијум. Како је базилика делимично укопана у падину, то је олтарски простор са спољашње стране био заштићен подзидом који прати зид апсиде.

Западно од Новог Пазара, на десној обали Рашке, у непосредној близини ушћа Себечевске реке и са леве стране пута Нови Пазар – Тутин, 1990-1992. године откривени су остаци тробродне базилике. Заједно са нартексом, дужина базилике износила је 26,40, а ширина око 12 метара, оријентисана у правцу И-З

врата, на сваком броду по једна, од којих су најшира била на централном броду (1,95 м). Уз јужни зид нартекса накнадно је призидана једна просторија која је добрим делом уништена прокопавањем канала за потребе Рибњака.

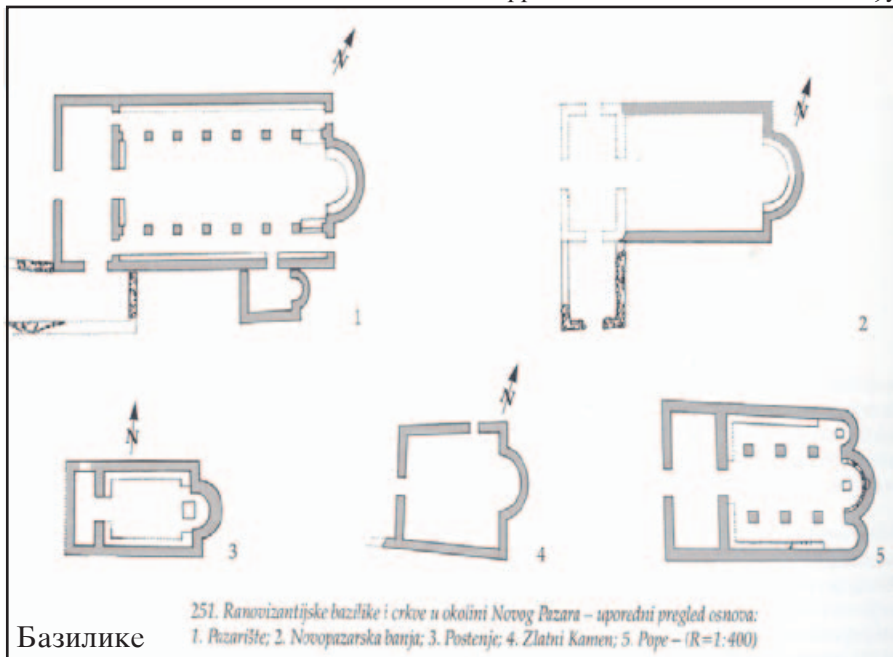
У унутрашњости базилике, поред јужног и западног зида јужног брода откривени су остаци призиданог банка. У простору централног брода, уз четврти и пети стубац колонаде, откривени су остаци амвона, зиданог у блату од камена и фрагментованих опека. Између

давине-527-565.), страдала у пожару чији су трагови уочени на зидовима. Убрзо је уследила обнова када је призидан банак, а највероватније призидана и интерколумнија са седиштем уз јужни пиластар олтарског простора. Крајем 6. века базилика је поплављена и напуштена. Њена дрвена конструкција је изгорела и зидови су почели да се обрушавају. Истраживањем није установљено сахрањивање у базилици нити на простору око ње, на шта је, највероватније, утицала близина двеју река које су често плавиле наведени простор.

У оквиру средњовековног насеља на Трговишту, приликом изградње локалног пута према оближњем каменолому 1970. године, констатовани се и делимично уништени остаци цркве са гробницом. Црква и део некрополе који се формирао око ње, истражена је 1972. године. Остаци цркве представљају једнобродну грађевину оријентисану у правцу запад-исток, дужине 7,80 и ширине око 3,70 м. Приликом просецања пута уништена је цело јужни зид цркве и део апсиде.

Испод равни пода, у средишњем делу цркве, налази се зидана гробница пресвездена полуобличастим сводом и са призиданим прилазом у виду узаног коридора који је, највероватније, био покривен каменим плочама. Дужина унутрашњег простора гробнице износи 2,20, ширина 1,50, а највећа висина 1,60 метара. Уз северни и јужни зид се налазе прислоњени банци на које су полагани покојници. Унутрашње површине зидова гробнице, као и западни зид, у оквиру ког се налази и улаз у гробницу, омалтерисани су хидрауличним малтером. Дебљим слојем малтера истог састава заравњена је горња површина гробнице и тај слој у исто време представља подлогу за под цркве.

Гробница је, пре археолошких истраживања, опљачкана и кости покојника налазиле су се у прилазној делу. Једини непо ремећен гроб откривен је у прилазној делу гробнице, испод дислоцираних костију и тањег слоја земље. Источно и западно од цркве истражено је 11 гробова, оријентисаних по оси запад-исток. Сви покојници у овим гробовима су слободно укопани и сви су без прилога. Два гроба су пресечена изградњом олтарске ап-

Базилике

Колонадама од по шест стубова, наос базилике био је подељен на три брода. Централни брод имао је ширину 5,70, а бочни 1,80 метара. Полукружна апсида на истоку одговарала је ширини брода, а са обе стране апсиде, налазили су се улази у бочне бродове. Мања капела, унутрашњих димензија 3,50 x 2,80 м, призидана је уз јужни зид базилике. Капела на источној страни има полукружну апсиду пречника 1,50 метара, а у њу се улазило из јужног брода.

Цела северна половина базилике уништена је дејством воденог тока реке Рашке, што се односи и на нартекс који је делимично очуван. Грађен је истовремено са црквом, а имао је димензије 4 x 10,50 метара. Главни улаз налазило се на западном зиду нартекса од ког је очувано само лежиште прага, а улази су се налазили и на бочним странама, односно на северном и јужном зиду. Из нартекса у наос водило је троје

другог реда стубаца налазила се олтарска преграда. Уз унутрашње лице зида апсиде откривени су остаци синтроноса, а у поду олтарског простора четири уграђење стопе за усађивање дрвених стубаца на којима је стајала часна трпеза.

Првобитни под у базилици, првенствено у олтарском простору, чинила је субструкција од набијених речних облутака преко којих је лежао слој набијене глине. Над овим је лежао млађи под рађен од плочастог камена са слојем хидрауличног малтера преко. Западно од олтарске преграде под је имао субструкцију од ситнијег камена са крупнозрним малтером преко, а млађу фазу представља под од набоја. У јужном броду, капели и нартексу откривен је само под од набоја. На основу података добијених истраживањем закључено је базилика са капелом, убрзо након подизања, 30-тих година VI века (у првој деценији Јустинијанове вла-

сиде, што непосредно говори да је на већ постојећој некрополи подигнута гробница у V-VI веку. Током VI века, вероватно када и базилика на супротној страни реке Рашке, над гробницом је изграђена црква и дозидан прилаз гробници. Изграђена је породична меморија, а у гробници је уместо два, сахрањено више покојника, од којих један у прилазном делу.

На око 15 км западно од Новог Пазара, у селу Попама налази се црква св. Петра и Павла. Приликом конзерваторских радова на овом објекту урађена су и археолошка истраживања која су показала да је ова црква подигнута над остацима две старије сакралне грађевине, средњовесковне цркве и рановизантијске базилике. Базилика је била тробродна, сваки брод се на истоку завршавао полукружном апсидом, а на западу правоугаоном припратом. Зидови базилике рађени су од квадера уједначених димензија са правилно зиданим лицима. У апсиди средњег брода очувана је стопа часне трпезе и банак за седење, односно синтронос. Стопа за часну трпезу је очувана и у апсиди северног брода. Унутрашњост базилике била је поплочана четвороугаоним опекама постављеним у малтерну подлогу. Током рановизантијског периода у оквиру утврђења на Градини у Постењу, 3 км североисточно од Новог Пазара, саграђена је већа једнобродна црква оријентисана по оси запад-исток, димензија 15,20 x 6,40 метара. На источној страни наоса је полукружна апсида прислоњена уз антички бедем, а на западној припрата. Параклис уз северни зид цркве, дозидан је у средњем веку. Зидови цркве рађени су од већег притесаног камена, везани јаким кречним малтером. Црква је датована у VI век, али је, према наводима истраживача, обновљена у IX – X веку. На обронцима Рогозне, 9 км југоисточно од Новог Пазара, приликом истраживања утврђења на Златном камену откривени су и остаци једне базилике. То је једнобродна грађевина, трапезасте основе са полукружном апсидом на источној страни. Зидана је у техници сухозида од већих блокова камена (осим апсиде где су употребљени мањи блокови) слаганих у приближно равне редове. На базилици је постојало више улаза. На западном зиду се налазио

главни улаз. Други улаз је био у оквиру северног зида, на његовом источном делу и трећи на северном рамену источног зида. Ова базилика представља најједноставнији тип сакралних објеката VI века распрострањених на Балкану.

На крају да кажемо реч две и о најстаријој очуваној српској цркви. Ради се о цркви св. Петра и Павла код Новог Пазара, у народу познатој као Петрова црква. Подигнута је над праисторијским тумулом који је откривен 1957. године.

Црква на Градини у Постењу

У оквиру тумула сахрањивање је вршено од бронзаног до млађег гвозденог доба, а у њему је нађена и остава предмета (сребрно посуђе, златан накит - пекторале, појасеви, фибуле, грчке вазе, фирурине од ћилибара) који су припадали представнику домаће аристократије из V века пре наше ере.

На месту данашње цркве, налазио се ранохришћански култни објекат - баптистеријум зидан у VI веку. Језгро данашње цркве чине остаци те најстарије грађевине, односно централни који има облик крста уписаног у кружни зид са радијалним зидовима на северној и западној страни. Горњи делови су обновљени у IX веку када је додата и галерија изнад спољашњег брода, а сматра се да се то догодило за владе кнеза Часлава. После ове обнове црква је доживела још неколико преправки и промена, а у турском времену је дозидана припрата. У време Велике сеобе, 1689. године, црква је порушена и напуштена, али

је већ 1728. године обновљена, да би 1835. године био дограђен и велики правоугаони простор на јужној страни.

По једној легенди Петрову цркву подигао је апостол Тит, ученик Св. Петра. По другој, цркву су подigli Римљани из пратње жупана Павлимира званог Бело. Павлимир је, према писању попа Дукљанина, био син рашког жупана Радослава који је био протеран из Рашке, отишао у Рим и тамо се оженио Римљанком. Павлимир је

дошао из Рима, основао Дубровник и наставио са ратовањем против рашког жупана Љутомира. Након победе над њим, Римљани из његове пратње подigli су утврђење названо по њему Бело, а у близини Калдане (бање) цркву посвећену светрим апостолима Петру и Павлу. Да у овој легенди има неке истине, говоре и подаци да се источно од Петрове цркве налази село Подбијеље (испод Бела) и Новопазарска Бања.

За Петрову цркву везани су и значајни догађаји у историји српског народа. У X веку црква је постала епископско седиште, а доласком на власт у Србији у њој се Стефан Немања крстио по православном обреду. Немања је код Петрове цркве одржао Сабор за борбу против јеретика, ту је предао престо средњем сину Стефану Првовенчаном, а ту се и, заједно са женом Аном, замонашио добивши име Симеон.

Драгица Премовић-Алексић

ДОБРУНСКИ ГРАД – ИСТИНЕ И ТАЈНЕ

Територија Добруна представља гранично подручје Србије и Босне. У прошлости Добрун се налазио на северном делу области српског Дабра. Са моћним утврђењем, насељем и манастиром у долини Рзава, Добрун је у једном времену био административно седиште ове територије. Данас, Добрун се налази на крајњем истоку Босне и Херцеговине-Републике Српске и припада општини Вишеград. На излазу из последњег тунела магистралног пута Ужице – Вишеград улази се у добрунско насеље. Непосредно до тунела пруге уског колосека на левој и десној обали Рзава, налазе се остаци средњовековног утврђења, а крећући се путем према Вишеграду неколико стотина метара даље, на десној обали реке лоциран је комплекс манастира Добрун.

Тешко је са сигурношћу доказати почетке градње Добруна. Конфигурација терена као и стара важна саобраћајница која је ишла кланцем Рзава упућују да је извесно утврђење овде подигнуто знатно раније. Можда чак у времену када је постојала и била активна комуникација из римске епохе. Пут који је водио из Кремана преко шаргана и Мокре Горе спуштао се у Вардиште пратећи делимично речни ток Рзава. Непосредно пред самим Добруном Рзав је опкољавао два велика брдска масива са којих је, уз извесне интервенције, било могуће потпуно контролисати комуникацију према жупном добрунском подручју као и путеве који су се одавде раздвајали према Вишеграду и централној Босни. Управо на самом улазу у жупни предео Добруна, чији „конзервирани” топоним представља најбоље сведочанство квалитета земље и простора, природа и људска рука затворили су пролаз успостављајући контролу свега што је овим правцем пролазило. На десној и левој обали Рзава високо на литицама налазе се остаци кула и древног утврђења који вековима симболизују одбрану, заштиту и уочиште становника Добруна.

У време када је обласни господар Добруна -Душанов жупан Прибил око средине XIV века - дао подићи цркву недалеко од реке, вероватно је обнављано утврђење на десној обали Рзава. Велика и моћна држава краља и цара Душана у којој су добрунски ктитори дали проширити и живописати мали храм покрај Рзава, није била суочена са неопходношћу заштите западне границе. Подизање манастира на овом месту и постојање утврђења удаљеног само један километар према истоку, упућује на чињеницу да је ово насеље са комуникацијама било безбедно, и да је читаво подручје лако контролисано. Позније доба као и неповољни догађаји који су се одвијали знатно већом брзином од очекиване, наметнули су додатне градње и проширење фортификација на десној и левој обали Рзава.

Слојевито добрунско утврђење грађено у етапама, најчешће пред долазећом опасношћу и у журби, рушено је и нестајало столећима. Остаци који се данас могу сагледати дају само привид могућег изгледа. Пре само шест или седамдесет година разлике у очуваности зидова и кула биле су велике. А пре 150 година у подножју је била камена варош, а изнад ње тврђаве и бедеми које су још стремеле у висине. Данас, сагледавајући оно што је порушио човек и усуди времена, затим, остатке на врховима добрунских брда, запажа се неким чудом, да природа надокнађује изгубљено својом допуном и складом. Остаци зидова и кула стопили се са суровим добрунским литицама. Отвор на улазној градској капији видљив је из далека и представља симбол неуништивости и трајања. Рзав под градом је сужен и бучан, а у удаљеној донжон - кули већ одавно расте дрво.

Добрунско утврђење са замком на врху доминирало је великим простором. На северу видљиви су огранци Таре, на истоку врхови Златибора, а на југу Сува гора. Планински масив Орлине на коме су подигнуте добрунске фор-

тификације прегледан је готово до изласка из речног кањона Рзава. Његов највећи врх Орлово гнездо био је удаљен од добрунског замка само километар ваздушне линије. Усхићење над великим и прегледним простором, које осећа човек модерног доба гледајући околину са врха Орлина, тешко се може мерити са осећањима средњовековних људи. У сваком погледу, владари Добруна, њихове породице, пријатељи и гости имали су овде привид веће слободе од оних који су били у долини. Испод властелинског дворца налазе се неприступачне вертикалне литице и приступ је био могућ само са једне добро брањене стране на којој се налазила улазна капија. чак и у време када су градови разарани топовима, Добрун се није могао лако освојити. Конфигурација терена онемогућавала је нападаче да се довољно приближе и поставе топове према критичним градским тачкама. На брду које се налази са друге стране реке, биле су подигнуте куле са војним посадама, које су контролисале комуникације и корито реке. Захваљујући изванредном прегледу простора, како са дворца тако и са кула које су се налазиле у непосредној близини, затим систему сигнализирања и обавештавања, становници замка знали су знатно раније о свим путницима и посетиоцима који су отуда пролазили, пре него што би стигли под бедеме добрунског града. Добрун је заиста био неосвојив град.

Добрунско подграђе представљало је јединствено урбано насеље у Босни и Србији средњег века. Лоцирано у подножју утврђења на ушћу речице Будимлије у Рзав, било је зналачки грађено од тесаног камена са правилним распоредом кућа и улица. Нестали темељи грађевина добрунског насеља онемогућавају стварање приближне слике из времена када је подигнуто. Остају једино извештаји путописаца који су камени град видели више векова касније и дали сумарне описе. Ипак, вреди

се потсетити њиховог сведочења, јер су урбану варош затекли у неупоредиво бољем стању од каснијих хроничара. Најпознатији од њих руски конзул Гилфердинг на путу кроз Србију, Босну и Херцеговину средином XIX века, био је један од оних на кога је трговачко подграђе оставило највећи утисак.. Да би овај камени град могао видети у пуној величини, руски дипломата посматрао га је са врха утврђења.. „И заиста показало се да је цијело подножје брда проширено на простору од градског бедема до Рзава, покривено темељима грађевина. На неким местима ти темељи су тако добро очувани да би се могао пратити и правац улица. Неке грађевине биле су велике. Дакле ту је био читав камени град. Каква разлика према данашњим босан-

грађевине. На основу обавештења оних који су ову зграду видели и оставили цртеж основе, налазила се у средишњем делу подграђа и вероватно је представљала административно седиште добрунског насеља. На основу доњих конструкција, изгледа да је то била двоспратна грађевина са зидовима од тесаног камена дебљине 1,1 метар. У познијем времену била је претворена у хан па је тако и названа – Ханина. Њена каснија судбина остала је сасвим непозната.

Добрунско урбано насеље било је подигнуто за оне који су у њему живели и који су веровали да ће више генерација овде опстати. Било је основано од стране владара или обласних господара који су имали велику веру али погрешну процену. Моћни добрунски град,

као ни бедеми у стенама изнад насеља. Опасност да се утврђење не окрене против нових господара умањена је војном посадом на мосту преко Рзава, коју су после једног столећа уочавали путници са босанског друма.

Добрунске тајне дуго одгонстане још увек измичу времену. Њима су се бавили они којима узалудност подухвата није еквивалентна са временом добрунског трајања. Уосталом, тајне и постоје да би биле одгонетане. Оне су, када је у питању Добрун, вишегодишњи мукотрпан пут омеђен видљивим и невидљивим стазама трасираним између манастира и градских зидина, између средњовековног човека растрзаног вером и сумњом као и оног савремених поимања. Сваки пут када се прилази граду високо у стенама изнад Рзава, стазом зараслом у шипраг- истом оном којом су пре више векова прилазили коњаници – мора се осетити страхопоштовање. Према онима који су у Добруну живели, који су Добрун градили, утврђивали и у њега веровали. Најзад, манастир и град нису симболизовали само материјалну премоћ већ превасходно, духовну. Добрунски простор био је омеђен бескрајним духом и то су знали сви који су овде стизали.

Још увек су непознанице, који су све владари, српски деспоти и босански великаши утврђивали добрунски град, а о којима нема помена у документима већ искључиво у епископској меморији? Да ли је умни деспот Стефан Лазаревић иначе добро упознат са предностима добрунског поднебља, веровао у могућност заштите западне границе Деспотовине, утврђеним градом на Рзаву? Познато је, да је са мајком књегињом Милицом, засигурно један од ктитора добрунског манастира и као такав остао записан у Поменику манастира Крушева. Може ли се веровати да је подизање кула на левој обали Рзава његово дело, јер је он најбоље познавао дугорочну политику освајача са Истока? Међутим, ако се име деспота Стефана налази у Крушевском поменику, њега нема у предању и легендама, у којима је прошлост Добруна митски осветљена. За разлику од

Поглед на добрунски град са пећином и улазном капијом

ским градовима, са кућама од дрвета и глине, а над њима се уздизала неприступачна тврђава.”

Један од највећих објеката у добрунском граду, на основу кога се може створити слика о величини и урбаности насеља, био је делом сачуван све до почетка Другог светског рата. Била је то монументална грађевина димензија (36 x 18 метара), са пет огромних камених квадера (пречника 1 м) у унутрашњости, који су служили као носачи дрвених стубова трема, односно наткривеног дела

са властелинским дворцем и подграђем у долини постао је у времену настанка метафора неосвојивости и материјалне снаге нових господара. Подизан и утврђиван у кратким интервалима и са великим градитељским потенцијалом – дуго је урушаван и осипан. Само је подграђе у долини Рзава дуже умирало. Столећима је одолевало рушитељима свих вера и боја, јер у њему није било насељених па од празних кућа и није претила никаква опасност. Новим освајачима камене куће нису ништа значиле,

деспота Стефана, наследник на српском престолу после његове смрти, Ђурђе Бранковић и његова неславна супруга Јерина, остали су не само у легендама и песмама већ много више у локалној топонимији. Готово да нема утврђења ни локалитета у западној Србији и Босни које, наводно, није подигао деспот Ђурађ или његова супруга „Проклета Јерина.” Епско биће српског народа, које дуго памти и ништа не прашта, приписало им је удео много тога што они сигурно не заслужују. Али заслуге и дела пролазе густе решетке времена и заорава. Тако је у предањима деспот Ђурађ градио и обнављао добрунски град и манастир, а његова супруга Јерина издала га Турцима. Неомеђена народна машта није се лако мирила са несрећама и страдањима, а коме ће кривица бити најлакше приписана ако не странкињи којој по народној, можда и није било места на српском двору.

И најлепши стихови о губитку града Добруна односе се на жал деспотице Јерине за добрунским поднебљем:

„Није ми жао града Добруна,
већ ми је жао воде Годуна,
Спасовика дивна теферича
са жутице пшенице бјелице...”

Носталгичност ове једноставне тугованке над лепотом извора, пашњака и плодних добрунских њива добија и форму озбиљности јер су наведени топоними тачни, одавно познати и коректно римовани. Присуство моћне властеле Павловића у Добруну, увећава дилеме о могућим ктиторима кула и подграђа на обали Рзава. Њихова власт над добрунским пределима, по свему судећи, није била дугог века, а њихове земље лако и брзо су подељене после свршетка босанске драме у другој половини XV века. Помен на њихово присуство у Добруну сачувано у дубровачком архиву, могла је бити посета граничној територији моћног војводе Радослава Павловића. Иво Андрић који је Добрун добро познавао и често га посећивао, веровао је да су Павловићи овде градили и у Добруну једно време живели.

Остаци донжон куле на левој обали Рзава

Али Павловића, као и неких других босанских владара, нема у епском памћењу народа добрунског краја, које је изгледа најтрајније. Нема их ни у локалној топонимији, која просторе мери и раздваја другим аршинима. Њихово присуство у Добруну ако је и постојало, изгледа по свему, да је брзо предато забору.

На крају, забораву су препуштени и они који то свакако нису заслужили. Неимари добрунских кула и бедема, властелинског дворца и подграђа, о којима нема помена у изворима и легендама. О њима, уосталом и на другим местима нема трагова. Осим ако сами алатком или дрветом, нису оставили у малтеру невестито исписана имена, за потомке и сећање. Дакле, сви они који су уграђивали себе у темеље добрунских кула, подграђа и светилишта, висили на литицама изнад Рзава остали су трајно изван сећања. Само је у једној причи о градњи Добруна, записано име омаленог и ћутљивог мајстора Пантелије, који је змогао снаге да се супростави осиној деспотици Јерини.

Остаће тајна да ли су Добрун градили дубровачки мајстори или су то радили домаћи клесари, одавно већ оспособљени за утврђивање градова. Оних градова за које се још увек веровало да могу спасити делове распарчаног царства. Док се са Истока неумитно приближавао моћни освајач,

њихови господари исцрпљивали су снаге у међусобним сукобима и потрази за савезницима свих вера и боја. У међувремену утврђени градови брзо су мењали господаре на граници Деспотовине и Босне. Данас је од њих осим ретких записа и посивелих зидова, највише трагова остало у епском памћењу. Као да их је све могла подићи ђурђева Јерина па их по неком неписаном правилу само њој приписују. А у подножјима, попут Добруна, остали су бели православни храмови-сведочанства духовности из неког другог времена.

На крају, Добрун је по свему персонификација српске судбине. Вековима је представљао видљиву и невидљиву међу између Истока и Запада. Међу која је утврђивана природом, људском вештином, вером и духовношћу. Трајно је опстајао једино дух и све што је на њему било саздано. Вековима уништаван, он и даље живи. Рушен и разаран, он опстаје на старом месту. Коначно, преко речи настојника Добруна старца Радоша - Иво Андрић, иначе опчињен градом изнад Рзава - даје филозофску премису нестајања: „Руше Турци али руши и земан, а руше људски немар и неправда. Све је пролазно, трајније су грађевине, вечан је само живот...”

Драгиша Милосављевић

МОНАСТИР ОРАХОВИЦА - СТРАДАЊЕ И ОБНОВА -

Игуман манастира Бање, Дионисије Поповић, у рукопису “Описаније општежителнаго манастира Бање” из 1857. године, каже: “...У Маржићима има едан манастир мали, крам Свети Ђорђе. Оборено е све. Било е зданија што су монаси пребивали. И ту има земле тога манастира. Три куће сједе на тои земли, дају четврту оку у манастир Троицу у Ерцеговини. И то е био меток манастира Бање. Сјеђели калуђери бански па дођу Турци, бише те побију речене калуђере и поарају од крстова и другие ствари црковни. Пограде токе и друге рактове на коње, женама павте и алале на руке. То е било у 1743. години. То е место од Бање преко Лима један сат...”

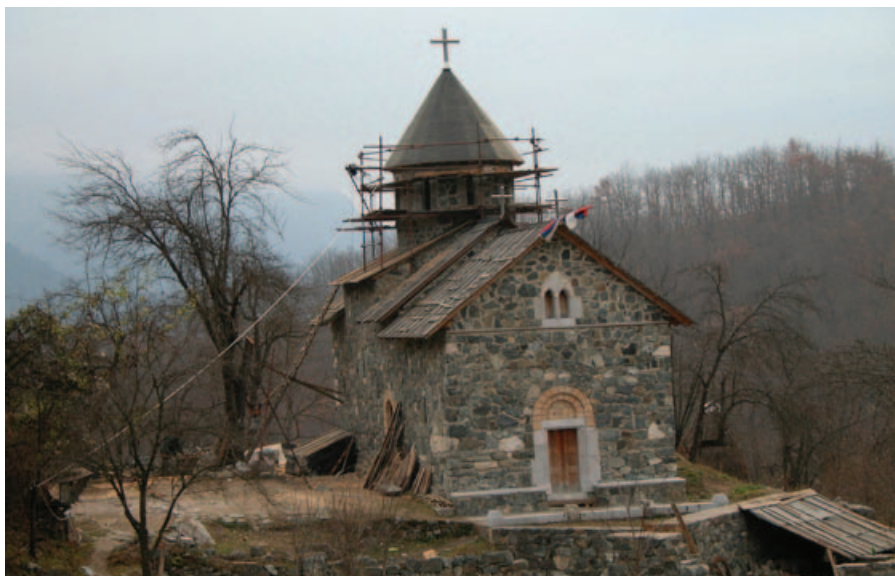
Описаним рушењем није довршено страдање овог манастира. Он непрекидно страда у наредна два ипо века, све до почетка његовог истраживања и обнове, 1999. Његови поседи се ређе купују, чешће пљачкају и отимају, а зарасле рушевине заоравају и претварају у мрцилишта за угинулу стоку околних мештана.

Све до 1790. године манастир Ораховица је био метох манастира Бање, тада манастир Св. Тројице код Пљеваља преузима управљање над ораховачким имањима. Страдање манастира да се пратити и кроз нека турска документа и тапије. Тапија у манастиру Св. Тројице из 1756. године говори о продаји у Мажићима једне мотике винограда. После Свиштовског мира, на делу манастирских посуда, насељавају се турске избеглице из прекосавских крајева и оснивају село Калафати. У тапији од 14. децембра 1790. године, каже се: “...Од царских добара хасова“ у прибојском кадилуку има један чифлук у селу Мажићи по имену Свети Ђорђе и у селу Голешу царско земљиште са околином и осталим припадностима, а све су ово до сада притежавали попови манастира Светог Тројице и то: Мелентије архимандрит и игуман Авакум, Јанићије и остали који ме сада моле да им издам и тапије на ове земље. Стога ја као господар земље (спахија) по наплати таксе која ми по царском закону припада, издајем им ову тапијску исправу да поменуте земље могу притежавати као и до сада, са тим да

сваке године плаћају надлежним чиновницима годишњи порез. Док то буду чинили, не смем их ни ја, ни нико други у поседу спречавати, о чему им се издаје ова тапија...”

Манастир је редовно плаћао царску мирију султану, о чему сведоче сачуване признанице: 1748. године порез је износио 22 гроша, 4 тимуна и 2 динара; 1758. године 2768 аспри; 1790. године износ није уписан... То није

Министарство шума и руда Краљевине Југославије у време аграрне раформе 1928. године. По једној правоснажној пресуди Окружног суда у Пријеполу Краљевина Југославија је на име ренте имала исплатити 720.000 динара и вратити педесет хектара имања у непосредном окружењу манастирских рушевина, што се никада није десило. Завичајни музеј из Прибоја је током 1998. године урадио

Црква Св. Георгија, изглед након реконструкције (јесен 2006. године)

сметало да се део по део манастирске земље одузима, о чему сведоче и царски фермани. У ферману из 1806. године калуђери манастира Маржића се обраћају Цариграду и туже спахије који су им преотеле земљу. Султан Махмут наређује да се утврди истина и да се калуђерима врати земља на коју имају право. И ферманом из 1808. године се наређује да се не дирају манастирска имања у кадилуку Стари Влаха, а међу осталима и „у Маржић-Свети Ђорђе“. Манастирска имања се убрзано незаконитосмањујунаконувођења читлук-сахибијског система 1848. године.

Но и поред свега манастир је све до 1918. године имао неколико имања, када су одузета и предата чивчијама. До 1912. године на манастирском поседу су биле следеће чивчије: Милићевићи 4 куће, Ђировићи 1 кућа, Станићи 4 куће, Дрчелићи 5 кућа, Веселичићи 4 куће, Радовићи 2 куће. Сем хана у Друглићима, остала имања су узели муџдери 1878., а Ожаљ је преузело

пројект за истраживање, конзервацију и обнову манастира Ораховица у Мажићима. Пројект је подржан од стране Министарства културе Републике Србије и уз благослов Његове светости патријарха Српског Господина Павла наредне године започела је његова реализација. Осим цркве Св. Георгија до сада су истражене три манастирске грађевине, део јужног оградног зида и део некрополе. Грађевине су идентификоване као: кухиња са скривницом и подрумом, на источној страни; болница, на северозападној страни и болничка кухиња, на југозападној страни. На манастирском поседу рађена су опсежна етнографска истраживања. Истраживања су резултирала изложбом “Свети Георгије у Дабру” која је отворена у лето 2002. године, када је и штампан истоимени зборник радова са каталогом. Истраживачку и екипу за конзервацију чинили су стручњаци Завичајног музеја Прибој, Републичког завода за заштиту споменика културе Београд, Народног музеја из Ужица и

Музеја града Новог Сада, и то: Саво Дерикоњић, руководилац пројекта; Марина Бунарџић, археолог; Благота Пешић, архитекта; Драгиша Милосављевић, историчар уметности; Боса Росић, етнолог; Радован Бунарџић, археолог; Мице Попшис, скулптор и Иштван Печкаи Ковач, конзерватор. Обнова манастира је још увек у току. До сада су конзервиране две манастирске грађевине. Црква Светог Ђорђа је, осим кровног покривача и пода, реконструисана у целости.

Застој у овим радовима трајао је током 2004. и 2005. године због нерешених имовинских односа. Остатци манастира се налазе на седам парцела, у приватном поседу двојице власника. У 2006. години мештанин Драгослав Радовић је у близини манастирских рушевина поклатио једну парцелу, вративши тако део

Упоредо са физичком обновом зачело је и духовно васкрснуће овог манастира као културног и верског средишта овог дела Полимља, трудом монаштва и свештенства Епархије милешевске, на челу са Његовим пресвештенством владиком Милешевским Господином Филаретом. Као новоизабрани владика милешевски, у лето 2000. године, владика Филарет држи прву свету архијерејску литургију, 267. година након рушења манастира. Потом следи долазак чудотворне иконе Богородице тројеручице, освећење темеља цркве, посете гостујућих владика, васпостављање манастирске славе, окупљања верника на литургијама, повезивањем манастира са околним простором... Иницијативом владике Филарета и уз помоћ Секције за путеве из Ужица и Војске Србије до

Како је пренела српска дневна и недељна штампа, у Минхену је аукцијска кућа "Горни и Мош" (Gorny & Mosch) на аукцији 11. јула 2006. године понудила на продају и предмете једне приватне немачке збирке. Међу тим предметима налазио се и печат са натписом "Боже помози Стројимиру". Претпостављајући да се ради о печату српског кнеза Стројимира, из средине IX века, др Ђорђе Јанковић, доцент на катедри за средњовековну археологију Филозофског факултета у Београду, писмено је (9. јула) обавестио Кабинет премијера Војислава Коштунице, Владу Србије и Министарство за културу. Како је штампа пренела све се даље догађало "за наше прилике невероватном брзином. Министар Драган Којадиновић обавестио је о аукцији Николу Марковића, нашег вице-конзула у Минхену, и овластио га да 11. јула на аукцији диже руку".

По речима Андреја Вујновића, директора Историјског музеја Србије (где се сада налази печат), „Почетна цена печата била је шест и по хиљада евра. Ствар се одједном закомпликовала јер су се као интересенти појавили бугарски колекционари који су понудили петанест хиљада евра, али да га аукцијска кућа повуче са лицитације. Они су били посебно заинтересовани јер је кнез Стројимир једно време провео у њиховој земљи као прогнаник. Срећом успели смо да на време реагујемо и на лицитацији смо га купили за шеснаест хиљада. Са провизијом аукцијској кући, печат смо платили двадесет хиљада евра“.

Да би се нешто рекло о кнезу Стројимиру, мора се макар фрагментарно поменути најстарија српска историја (нешто на ту тему сам већ писала у "Савиндану" бр 7/1997). Када је Србија постала држава, односно кад је стекла обине државности, на основу до сада познатих историјских извора, тешко је утврдити. Један од елементарних државности је и владајући род, што су Срби имали још у прадомовини. О владарском роду код Срба говори византијски цар Константин Порфирогенит у делу Спис о народима, који каже да је кнез који

Остатци цркве Св. Георгија у време реконструкције (лето 2001. године)

некадашњег манастирског имања. Посредовањем аримандрита бањског Макарија, Пуниша и Бранко Дрчелић су даровали део поседа на коме се налазе манастирске рушевине. То је омогућило наставак радова на реконструкцији цркве, што је рађено током лета и јесени ове године. Но део болнице и остатци трпезарије се још увек налазе на приватном поседу, због чега их није могуће истражити и конзервирати.

Надамо се да започети процес даривања неће стати и да ће се манастиру вратити минимум поседа, бар онај део на коме се налазе његови остатци. На овај начин, након два и по века коначно би се зауставио процес страдања ове светиње.

манастира су урађена два пута, што је и један од основних предуслова за обнову живота у њему.

На Ђурђиц 2006. године освештани су и подигнути крстови на цркви Св. Ђорђа у Мажићима. Убрзо потом започела је и градња великог крста на узвишењу изнад манастира званом "Крст", одакле су у прошлим временима кретале крстоноше кроз село. Тако је крст поново засијао на небу изнад Мажића. Довршетак радова на обнови уз помоћ фонда из Националног инвестиционог плана Републике Србије, у организацији Милешевске епархије, омогућиће васкрснуће живота у овом донедавно порушеном и запустелом храму.

Саво Дерикоњић

ПЕЧАТ КНЕЗА СТРОЈИМИРА

је довео Србе на Балкан умро, а да је власт прешла на његове потомке. Најстарији именовани српски владар је Вишеслав, затим Просиг-ој и Властимир, први српски владар о коме се зна нешто више. У изворима је забележено да је он довео Травунију у завистан положај према Србији, удавши своју кћер за травунијског жупана Крајину. Властимира су наследили синови Мутимир, Стројимир и Гојник. Средином IX века Србија се нашла на путу бугарских освајања. До првих сукоба дошло је између 836. и 852. године, за време кнеза Властимира, када је Бугарска, уз велике губитке, поражена. Бугари нису имали среће ни у нападима које је против Србије предузео бугарски кнез Борис. Срби су потукли Борисову војску и заробили његовог сина Владимира. Склопљен је мир, а Мутимирови синови Борен и Стефан испратили су Владимира, до границе, до Раса.

После ових догађаја Мутимир, Стројимир и Гојник су се посвађали око власти. Ослањајући се на помоћ Бугара, Мутимир је преузео власт и своју браћу, Стројимира и Гојника протерао у Бугарску. На српском двору је остао само Петар, Гојников син, али је и он убрзо побегао у Хрватску. Након Мутимирове смрти, 891. године, на власт је дошао његов син Прибислав. Међутим, њега је након годину дана владања, свргао Петар који се вратио из Хрватске и коме је у његовом подухвату помагала и Византија. Сада је Прибислав са браћом побегао у Хрватску. Након три године, власт је од Петра покушао да преузме Бран, Мутимиров син, ког је помагала Византија. Петар га је победио, ослепео и заробио. Преузимање власти није пошло за руком ни Клонимиру, сину Стројимировом. Он је из Бугарске, где је био протеран заједно са оцем, са војском ушао у српски град Достинику, али га је Петар убио и наставио и даље да влада Србијом. Да би се обезбедио од напада Бугара склопио је мир са њима, а

са њиховим кнезом Симеоном се и окумио.

Након ових догађаја кнез Петар је на превару заробљен и одведен у Бугарску, а власт је преузео Павле, син Бранов, који се ослободио напада Прибислављевог сина Захарије ког је подржавала Византија. Када се Павле окренуо против према Византији, Бугари су на њега послали заробљеног Захарију и Часлава, сина Клонимировог, а унука Стројимировог. Захарије је испред бугарске војске побегао у Хрватску, а Бугари су послали позив српским великашима да дођу и одведу кнеза Часлава. Порфирогенит о том догађају

каже: “Намавивши их заклетвом и одевши их до првог села, одмах их заробе, уђу у Србију и покупе сав народ од малог до великог и одведу у Бугарску, а неки од њих умакну и оду у Хрватску и земља остаде пуста”. Наведени пораз Србије од стране Бугарске и њеног кнеза Симеона догодио се 924. године.

Седам година након Симеонове победе, и око годину дана након његове смрти, из Бугарске је побегао Часлав и дошао у Србију. У земљи је нашао “само 50 људи, самаца без жена и деце, који су живели од лова”. Часлав се за помоћ обратио византијском цару, заклинајући се да ће му бити одан. Уз помоћ богатих дарова византијског цара, Часлав је средио прилике у земљи у коју су се вратили и они који су били побегли у

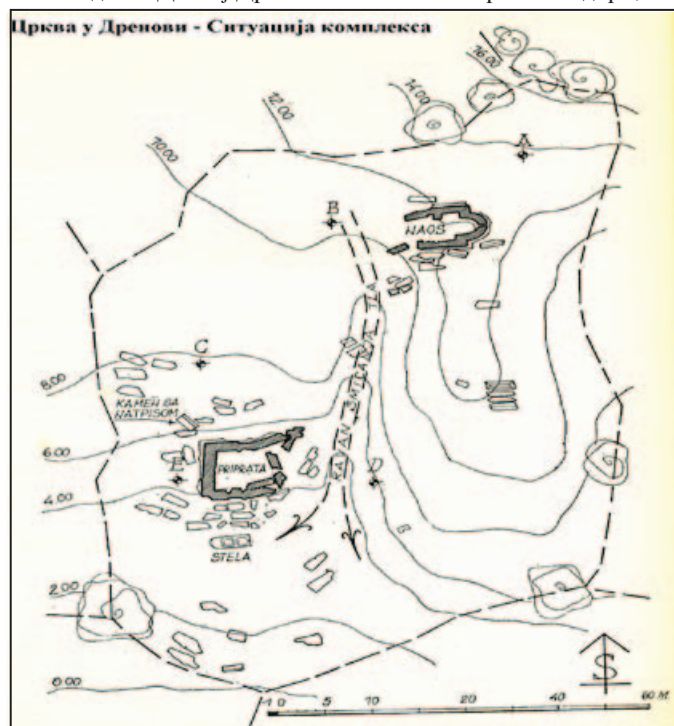
Бугарску или Хрватску. Када Константин Порфирогенит набраја насељене градове у Србији, први од шест градова је Достиника. Приликом покушаја да преотме власт, дошаши из Бугарске, Клонимир је напао град Достинику, због чега се сматра да је наведеном граду престоница Србије IX-X века. На питање где се налазила та престоница, одговор су дала археолошка истраживања локалитета Велика градина у селу Врсеницама код Сјенице. Аргументи који поткрепљују претпоставку да се ту налазе остаци Достинике су вишеструки: нађени остаци утврђења IX-X века, археолошки материјал, положај утврђења у односу на Рас, граница Србије и догађаји који су се одигравали у том времену. Ако је град Достиника био на Великој градини у Врсеницама код Сјенице, онда су сигурно и сви наведени владари боравили у том граду и ратовали са Бугарима на простору између Сјенице и Новог Пазара.

Све напред речено ишло би у прилог логичној претпоставци да печат кнеза Стројимира потиче са локалитета Велика градина у Врсеницама. Мање је вероватно да би место порекла, по неким мишљењима, могла да буде Градина у Мартинићима у Зети, где се налазе остаци утврђења из средине IX века. Заинтересованост бугарских колекционара за куповину, неке научнике наводи на претпоставку да печат потиче са територије Бугарске, на шта их наводи податак да је кнез Стројимир као прогнаник живео у Бугарској. О месту налаза овог изузетног предмета тек ће се писати и расправљати, али се не сме заборавити да је кнез Стројимир боравио у граду Достиници, односно на Великој градини у Врсеницама код Сјенице.

Драгица Премовић-Алексић

ЦРКВА У ДРЕНОВИ

У атару села Дренове, у засе-оку Падеж налазе се остаци средњовековног црквеног комплекса са некрополом. Остаци грађевине налазе се на ограђеној некоришћеној утрини 400 до 500 м испод превоја где се налази школа, а у имањима Аксентијевића и Шпица. Приступ локацији могућ је теренским возилом са сеоског, делимично асфалтираног, пута који од Асфалтне базе води ка Доњој Дренови.

Локалитет у Дренови добро је познат научној јавности. Карл Пач, кустос Земаљског музеја у Сарајеву, први је давне 1896. године обишао рушевине цркве у Дренови и објавио фрагмент, односно почетак записа са једног мермерног каменог блока. Латински запис почиње знаком крста и гласи: + Те Criste auctore pontifex... (Уз твоју помоћ Христе понтифекс...). Натпис је прекинут на месту где је морало доћи име лица које је уз Христову помоћ подигло неку грађевину на којој је камени блок био узидан. Морфологија слова у натпису, а поготово ромбоидно О, изазвала је живо интересовање научника и послужила као основ за датовање натписа у широком дијалезу од VI до X века. Постављало се питање да ли споменик припада староседеоцима хришћанима или потиче од христијанизованих Словена.

Наш угледни научник-академик Милан Кашанин, чији су претци родом са Кашана, превоја између Каћева и Милошевог Дола, у августу 1925. године борави у Дренови и даје детаљнији и опширнији приказ црквине (видети Савиндан бр.7). Указујући на неке пропусте у Пачовим запажањима и, први пут, фотографишући остатке цркве он пише: „Један споменик из доба наших првих владара, с латинским натписом,

у овако забитом крају и на месту где је било римске културе, такав споменик не срет се код нас често.... За то су нужна ископавања, која би свакако и што пре требало предузети.“

Ископавања су предузета, додуше, 30-ак година касније. Арх. Бранислав Вуловић са сарадницима је у периоду мај-јун 1957. године извршио археолошка истраживања, а целовити резултати тих истраживања објављени су у публикацији „Рашка баштина“ (Завод за заштиту споменика Краљево, бр.2, 1980. год). Током ископавања је констатовано „да су тектонски поремећаји са клизањем терена у дубљим хоризонталним слојевима, преполовили црквену грађевину по осовини север-југ на два дела; тако је на горњем платоу, прилично згњечен, остао већи део наоса са пресбитеријумом, док се према југозападу, за читавих 50 м одвојио нартекс са преградним зидом између прирате и наоса. Међутим, и поред свега тога, ипак су оба ова дела, сваки за себе, остали релативно груписани, док се између њих формирала вододерина.“ Према Вуловићу, ова катастрофална збивања, од којих је и селу остало име – Падеж, могла су се десити у два маха и највероватније током XV или XVI века када је замро монашки живот на овом комплексу, црква више није обновљана, нити је икад пропојала. На

основу материјалних остатака, плана грађевине, архитектонских облика и технике зидања Вуловић уочава две фазе у изградњи објекта. Прва је протороманичка у оквиру које је изграђена једнобродна црква са три травеја и полукружном апсидом по угледу на приморске једнобродне базилике. На основу ранијих тумачења настанка ктиторског натписа, кога је открио Пач, а Јиречек сместио у IX век, и Вуловић тај период одређује као време изградње првобитне грађевине. У тој првој градњи црква је порушена пре него је и припремани натпис завршен и камен са њим узидан. Друга фаза је почетак XIII века и доба успона немањичке Србије. Тада се црква обнавља, овога пута са елементима романоготике, и дозиђује се нартекс. Но несигурно тло деловало је и на обновљену цркву, долази до клизања нартекса и црква више није обновљана.

Археолошка истраживања из 1957. године нису обухватила цео локалитет и свела су се на простор покривен деловима цркве. Није било систематског археолошког рекогносцирања шире околине нити је у раду екипе на терену учествовао археолог. Стварни домети истраживања су такви да битна питања, постављена пре истраживања, нису добила одговоре. У међувремену је, на основу нових палеографских истраживања, Иванка Николајевић-Стојковић одредила време настанка ктиторског натписа из Дренове оквирно у VI век (Симпозијум Сеоски дани Сретена Вукосављевића III, Пријепоље 1976. год), а следствено томе Марко Поповић, разматрајући касноантичко наслеђе у Полимљу (Милешевски записи 5, Пријепоље 2002. год) мисли „да црква у Дренови није могла настати у доба прероманике, будући да на то не указује нити облик њене основе, као ни расположива камена пластика“ и време њеног настанка смешта, оквирно, у XIII век. Камени блок са натписом, по Поповићу, потиче са неке римске урбане насеобине, што, с обзиром на ниво истражености овог краја, упућује на Коловрат (будућа систематска и детаљна истраживања атара села Избичањ и Џурово можда ће понудити и нека „ближа“ решења, а нарочито локалитет Црквине код железничког стајалишта „Џурово“).

Кад је у питању црква у Дренови, задњих година понуђена је научној јавности још једна претпоставка. Радећи на обнови цркве Св. Ђорђа у Мажићу, арх. Благо-та Пешић износи да археолошка истраживања нису потврдила податке из историјских извора о ораховичком Св. Ђорђу (Свети Георгије у Дабру, Прибој 2002. год) и „...да затечену цркву у Мажићима тешко можемо сматрати веома старом грађевином. Настала је свакако у време после обнове Пећке патријаршије – вероватно у другој половини XVI века.“ Како се не може сумњати у веродостојност извора који спомињу Св. Ђорђа из Дабра (Студенички типик и др.) Пешић поставља питање његове правилне убикације и тражећи „остатке цркве поуздано старије од XIII века, с видљивом фазом обнове карактеристичне за време краља Милутина“, а позивајући се на истраживања колеге Вуловића, стиже до претпоставке да је црква у Дренови заправо Св. Ђорђе у Дабру. Дренова, некад једно од већих села пријепољске општине, данас нема бројчано, ни петину становника пописаних 1948. године. Пре 15-ак година оформили су Одбор за обнову цркве, али се ствар завршила на изградњи ограда и постављању дрвених крстова у олтару и поред каменог блока са натписом. Тада, од растиња, рашишћен локалитет поново је зарастао и ретки посетиоци са муком пронађу остатке цркве, а поготову камени блок са чувеним натписом.

Камени блок са натписом

Одавно нема литија које су за Спасовдан посећивале цркву. Оно што је и даље актуелно су питања које поставља црква у Дренови. Због њих истраживања, детаљнија и свеобухватнија, треба наставити.

Зоран Малеша

ПОРЕКЛО ИМЕНА БУКОВИК

ВЕКОВИ СКРИВЕНИ У ИМЕНИМА

Догађаји из прошлости, некад крупни и судбоносни а некад ситни и неважни да су се савременицима чинили безвредним памћења и помена, оставили су по старовлаш-ким крајевима, можда више него у неким другим, трага у именима села, засеока, потока, ливада, планина и брда. Стога је, не ретко, путовање овим крајевима као излет у историју и подсећање на минула и давно заборављена времена. Истраживачима прошлости та имена нуде понекад сјајет података већ и на први помен, некад само начну тему а не ретко остају тешка, нерешива загонетка која вуче у далеку прошлост и даје наговештаје, али до краја крије одговоре.

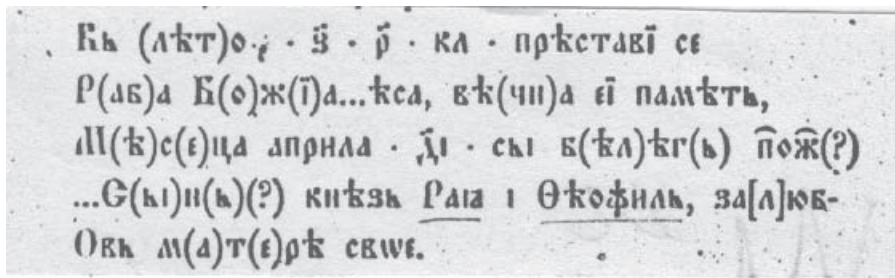
Има у тим именима подсећања на наше корене који вуку ка сеобама, ка давно изгубљеном и остављеном завичају, има описа наших крајева у прошлости, и сећања на силе и војске које су њима пролазиле. Кад се томе додају и легенде као објашњење нечега давно минулог, онда сва та имена казују о непресушном руднику наталоженог предачког искуства и знања и богатству народног језика. По предању, некада је цело ново-варошко село Буковик, а посебно предео око сеоске цркве па према реци Увцу, било обрасло густом буковом шумом па је “веверица са Златара, преко увачке клисуре до Јанковог врха на Јавору, могла прећи, све с, гране на грану, а да нигде на земљу не стане”. Временом је шума уништена и искрчена са по неким преосталим шумарком - “буквицом”. Није ли народ, у свакодневном говору, променио реч “буквиц” у лакше изговарану “буковик”, те је тако за успомену на негдашње велике шуме, оставио као име данашњем селу?

У објашњењу порекла имена села треба знати и то да се на овоме подручју вековима становништво досељавало и одсељавало, јер је јаворски превој изнад Буковика и Љепојевића познат као негдашња најпрометнија тзв. метанастазичка вратница миграцијама становни-

штва јужних, сиромашних крајева, у богату и жупну шумадију или “равну Мораву” и даље на север. Неке буковичке фамилија чувају предање о досељењу из крајева ближих Јадранском мору. Тако у фамилији Обућина сматрају да су “од Дубровника”, Мариновићи у корену презимена чувају име родоначелника Марина које више подсећа на приморско него на горштачко, стари Борисављевићи су чували предање о коренима у Зети, у селу Борисавици на обали Скадарскога језера, а Копуновићи у корену презимена чувају латинску реч као надимак родоначелника који упућује на порекло из јужних крајева ближих утицајима романских језика. У насељима старе Црне Горе забележено је село Буковик, као и околност да је било богато водама, баш као што је и знатан део нашег Буковика. До Другог светског рата, старији сељани су често певали песму у којој се каже:

“Извор вода извирала, испод клика
Буковика,
купале се двије сеје: Катарина и
Малина.
Катарина испливала, Малина се
утопила...”

Песма је толико била уобичајена да се уподобљавала сеоској химни. Не значи ли то да су овоме селу, које се некада другачије називало, наши преци, по досељењу, наденули име по свом старом завичајном селу, из кога су и ову песму донели. Буковик у црногорској Црмници, Буковик у пријепољском Комарану, Буковик поред реке Увца код Нове Вароши и шумадијски Буковик код Аранђеловца, на замишљеној путањи једног миграционог праваца, као да говоре да су називи села преношени, него да су по буковим шумама и шумарцима “буквицима”, наденути свим овим селима. На пример село Црнућа у Грузи има поље звано Калипоље баш као што га имају и наша села Буковик и Љепојевићи, а у селу живе Ерићи чији је предак прозван “Еро”

Натпис са споменика кнезова Раје и Теофила, 1614. година.

јер се доселио из “ерског краја” у коме су и наша села.

Чини се да предање али и друга варијанта порекла имена села имају зрно истине, па би се најприближније могло закључити: село је у старо доба имало друго име, а пошто је било обрасло буковим шумама, то му нови досељеници, када је овде остало мало староседелаца и када је земља скоро опустела, наденуше име Буковик, можда за сећање на стари завичај или по шумама које су затекли, не марећи, као “јачица”, на малобројне строседеоце и њихов назив села, па се протеклом времена и њиховим прећутним прихватањем, ново име усталило. Томе у прилог иде и предање Копуновића, да је земља у Буковику кад су на њу “пали”, била “триста година пуста”. Иако предање, оно је значајно за откривање порекла имена села, и за одгонетање времена његовог првог помена јер Копуновићи памте претке у Буковику једанаест колена уназад па би се по томе, после “триста година пусте земље” време настанка и првог јављања имена Буковика могло сместити у половину 18. века. Ипак време настанка његовога имена остало је тајна коју поједини писани документи и трагови могу посредно расветлити, док други само прате његово јављање, али је сигурно да се село под овим именом појављује у последњих двеста година. Први познати докуменат у коме се име Буковика смешта у најдаљу прошлост је “Житије Борисављевића”. По њему Борисављевићи су из Зете, покорене од Турака, бежећи од зулума “латиније” и Арбанаса, намеравали да се населе у још слободној “старој Лазаревини” тј. Србији. У селу Буковику, затекне их вест да је и Србија пала под Турке, због чега одустану од даљег пута а њиховога стерешину - попа, затечени сељани, међу којима су многе данашње фамилије,

“умоле” да остане у Буковику и да им буде свештеник. Хроничар изричито помиње Буковик а не неко друго име, па би се могло закључити да је под овим именом већ постојало те 1459. године, те да се тада први пут и јавља. Детаљи из доцнијег казивања знатно оспоравају његову ранију тврдњу. Када говори о настанку имена села он каже : “Где је сада црква у Буковику (мисли на данашњу цркву Св. Архангела Гаврила и Михаила), тај цео рејон био је под шумом буковом. Зато се сада и цело село зове Буковик. У истој шуми неки слепац дао је начинити једну малу црквицу сву од буквине и иста је црквица невиђена ни од које стране усред шуме постојала све до пола XVIII века”. Овим је јасно истакао и описао данашњи центар села као шумовит и ненасељен предео, на коме сем црквице брвнаре, ничег није било. Највероватније је у говору тадашњих житеља села тај “рејон” означаван и називан “буквик”, можда чак и “буковик”, као и сваки други топоним. Из овога, следи да је то био само један ужи део села, које је и хроничару и нама остало непознатог имена. Он зна за постојање “Боројевића” (или Боревића) у које су се доселили стари Борисављевићи, као засеока неког већег села, али његово тадашње име му је непознато, јер му га преци нису могли рећи као давно ишчезлом и заборављеном. Ипак, у најмању руку је необично да предање ове угледне фамилије, која се сврстава међу најстарије у овом крају, није сачувало назив села у коме је нашла уточиште, ухлебље и погодне услове за богаћење, стицање угледа и првачење у Рашкој области, али јасно и скоро тенденциозно датира досељење у ово село у прву половину XV века. Ипак, ово село је било од великог, ако не и пресудног значаја за даљи живот ове фамилије. Свестан да му то није првобитно име, пишући “житије” на

временски удаљен од догађаја о којима говори, хроничар назива село његовим познијим именом - Буковиком, што потврђује речима: “Зато се сада и цело село зове Буковик”. Из изнетог се може закључити да казивање Борисављевића о имену села Буковика и његовом првом јављању половином XV века, није тачно, и да се у то време оно називало другачије.

Ово потврђује други писани докуменат, много старији од “житија Борисављевића”. То је турски катастарски попис нахије Барче с краја XVI века. Назив Барче (Нова Варош), за једну турску административну јединицу у кадилуку новопазарском а санцаку босанском, крајем XVI века остао је исти као и у средњовековној српској држави назив жупе Барче. То претпоставља да су и имена села ове нахије остала иста као и у жупи Барче, мада се у попису већ срећу и нови називи поред старих. Истраживач и приређивач овога документа, др Ејуп Мушовић, покушао је да идентификује и убицира села из пописа, па је у њиховим именима пронашао или наговестио многа данашња села сличних или нових назива. Многа од ових села налазе се у непосредном суседству села Буковика и Љепојевића, али он ипак није успео да препозна ова наша села, иако се зна да је нахија Барче тада обухватала шире подручје од данашње општине Нова Варош. То значи да се и под крај XVI века, село Буковик не јавља под тим именом. Ипак, овај турски докуменат је значајан као први познати спис у коме се индицира постојање данашњег Буковика и других села из његовог окружења, кроз њихове старе називе, а која др. Мушовић није успео да идентификује и одреди им географски положај. Интересантно је да се у поменутом попису помињу села Љесковик и Вршовине (Горње, Доње и само Вршовине). За неидентификовано село Љесковик постоји мишљење да га треба тражити на или око узвишења зв. Љесковац између данашњих села Кладница и Понорац у општини Сјеница, али на основу неких детаља у опису овога села, чини се уверљивије, да се ради о данашњем селу Буковику и то у његовом првобитном - ужем обиму (без засеока Јанковићи, Чекеревина, Мићића мала и др.).

По дефтеру, село Љесковик је имало деветнаест опорезованих кућа, од којих две муслиманске, једног примићура (назив за старешину сточарских катуна), једног лагатора (назив за старешину гласника) и једнога попа. Ови подаци дају основа да село Љесковик тражимо и идентификујемо на простору данашњег Буковика.

Име Љесковик је, као и Буковик, биљног порекла, и означава предео обрастао лијескама, растињем које се јавља на оголелим просторима, као што је данас највећи

но сеоског старешине-примићура (израз из средњевековне Србије који значи исто што и сеоски кнез, особито у влашким - сточарским катунима), а друго, највероватније, домаћинство сеоског лагатора (старешине над гласницима одн. старешине неке врсте поштанске станице). Како данас на простору Буковика нема муслиманских домаћинстава, то не значи да се радило о другом селу, већ управо о некадашњем Љесковику одн. Буковику. Ови подаци указују да је крајем XVI века био започет процес

Имена њихових очева, указују да су поменути муслимани прва исламизирана генерација житеља Боројевића који су због близине царског друма и честих пролазака и додира са Турцима били први на удару исламизације. Појава првих муслимана у Боројевићима могао би да буде и разлог пресељења породице Борисављевића, са њиховог првог огњишта, у Раукиће, засеок насељен Србима, где је постојала мања вероватноћа сукобљавања са муслиманским суседима, и повољнији услови за стицање њихове економске, политичке моћи, уздицање и првачење. Неколико векова касније, исламизација Боројевића, истискивање Срба и насељавање муслимана, последовали су издвајањем из састава села Буковика и припајањем раније исламизираним селу Кладници.

Пописом Љесковика забележено је да село има и једнога попа - Степана. Уписан је као баштинар, што значи да је био староседелац и да је поред свештеничке дужности, обрађивао и свој земљишни посед. Где село има попа, требало би да има и цркву. Могуће је да се у атару села Кладнице, некад насељеног искључиво српским живљем, налазила и црква, али на потезу између Кладнице и Понорца где неки истраживачи претпостављају локацију села Љесковика, до сада није доказано постојање цркве, па и они констатују да се "ништа одређеније о томе не може рећи". Напротив, према записима Борисављевића, на подручју села Буковика, постојала је црква још у XV веку, а и данас постоји. Према мишљењу стручњака из Завода за заштиту споменика културе Р. Србије, она је подигнута на темељима много старије сакралне грађевине, можда још из доба Немањића. Због тога је тешко прихватити тезу да је стари Љесковик био на подручју Кладнице, већ је много извесније да је то био данашњи Буковик.

Дефтер помиње још три села чија су имена значајна за истраживање и утврђивање порекла имена Буковика и суседног му села Љепојевића, а делимично и села Божегића. То су Горње Вршовине, Вршовине и Доње Вршовине. Села са таквим именима данас не постоје, а приређивач пописа, није успео да их идентификује. Бољи познавао-

Текст са крсташа кнеза буковичког Ђ. Перошевића.

део Буковика. Из "житија Борисављевића", види се да је густом буковом шумом био обрастао само један ужи "рејон" око цркве. Како је изгледао остали део села можемо да предпоставимо: чинили су га мањи засеоци са њивицама, искрченом и тзв. "каменитом пашом" и жбунастим растињем лескама - "љесковицима", који су захватили знатно веће просторе него она "шума букова". И данас је ту заступљена леска више него игде у Буковику, а предео иза Лаљића брда и данас зову "Лијешћа". Логично би било да се због преовлађујућих "љесковика" и село прозове Љесковик. Чини се да му је име постепено почело да се губи онда када је у оном "буковику" почела да се крчи шума, да се обнавља стара црква брвнара и да се око ње ствара насеље, каснији центар, које своје име "буковик" или "буковик" намеће целој селу.

Село Љесковик је имало и два муслиманска домаћинства, јед-

исламизације и овог српског села али је духовном мисијом буковичке цркве, њених свештеника и народних првака из куће Борисављевића заустављен и доцније ограничен само на засеок Боројевиће. Засеок Боројевићи као најистуренији део села, био је у непосредној близини царскога друма који је повезивао Нови Пазар и Сјеницу Нову Варош, Прибој са Босном. Турци су га од 1523. године интензивније користили и за транспорт војске према Мохачу и Мађарској па је отуда називан и "Будимски друм". На тако важном правцу, село Љесковик се налазило између два прелаза - ћуприје, преко река Кладнице и Увца, па је на таквом стратешком месту турска држава морала имати одане људе у локалној власти, пре свега муслимане. Такви су се нашли, највероватније, у засеоку Боројевићи, а пошто су имали баштине, то значи да су били исламизирани мештани а не доведени турски службеници.

ци топономастике овога краја уз коришћење података из описа села Доње Вршовине (јер је само он дат у приказу дефтера) и на основу извесних материјалних доказа на терену, са великом вероватноћом би могли да устврде да су поменути села постојала у данашњим Љепојевићима, Буковику и Боже-тићима. Наиме, овде још увек постоји речица Вршевина и веће поље у народу звано “Вршевина”. Речица Вршевина протиче и меандрира кроз Вршевинско поље, у скоро средишњем делу данашњег Буковика. Нигде на простору Старога Влаха, а посебно у општини Нова Варош, нема таквога назива ни за поток, ни речицу ни поље као ни за село, осим у нашим селима.

Извориште ове понорнице је у селу Љепојевићима, уврх најисточнијег крака поља Калипоља, у подножју Василиног врха. Она потом тече кроз Буковик и Боже-тиће и улива се у реку Увац. Основано је претпоставити да су се око њенога тока, на простору који је својим положајем и квалитетом земљишта најподеснији за обраду, формирала поменута три средњовековна села “Вршовине”. Дали су села добила име по реци или река по селима, тешко је утврдити, али је битно да је име реке надживело имена села и остало као сигуран сведок и потврда њиховога постојања и њихових имена. Топоним “Вршовине” дат у множини, можда означава места на којима су обављане вршидбе или “вршовине” жита, која су на овим најравнијим, најплоднијим и најпогоднијим местима, у пољима крај реке, сејана и, изгледа, добро рађала. Од изворишта па до увора под брдом Брановином, у Љепојевићима, Вршевина тече Калипољем, па је сељани још називају “Калипољска ријека”. Древни житељи овога краја су знали да је то река Вршевина, пуштањем житне пљеве кроз њен увор, а седамдесетих година прошлога века ово су потврдили и спелозизи из Београда бојењем воде. То је њен горњи ток, и ако се претпостави да су села “Вршовине” формирана низ ток ове истоимене реке, онда би на том простору било село Горње Вршовине.

Вршевина поново извире у селу Буковику, у засеку Јанковићи, на Копунском врелу, па тече кроз истоимено поље до села Боже-тића.

На том потезу сељани реку не зову другачије до Вршевина, и то би био њен средишњи ток. Село које је у средњем веку формирано у том делу тога могло би бити село “Вршовине”. Потом доњим током Вршевина протиче селом Боже-тићи, опет кроз мање поље, најлепши и најплоднији део овога села. И овде мештани реку називају Вршевина, а у средњем веку ту је могло бити село “Доње Вршовине”.

Приређивач “Пописа нахије Барче” није дао приказ становништва сва три села, већ само Доњих Вршовина, напомињући да је структура житеља друга два села била слична. Због тога из детаља описа Доњих Вршовина треба тражити доказе озбиљне претпоставке да су Вршовине и Горње Вршовине биле део данашњих села Буковика и Љепојевића.

Забележено је да Доње Вршовине имају два попа, Томаша и Радака, те да нема ни једно муслиманско домаћинство. Недалеко од Копунскога врела - изворишта Вршевине, у селу Буковику, благо узвишена над Вршевинским пољем, налази се развалина старе православне цркве око које је велика некропола, у народу звана “грчко гробље”. У некрополу је уметнуто савремено сеоско гробље у коме се сахрањују житељи буковичких засека Јанковићи, Дуруља и Чекеревина, тј. оних делова Буковика који некада нису припадали старом селу Љесковику или првобитном Буковику. То би значило да су древна црква и некропола око ње припадали неком другом селу, а по данашњем називу тога потеса, то би било старо село “Вршовине”. Јер, народ овога краја данас, као што су свештеници у матичним књигама умрлих некада, назива ово гробље “Вршевина”. Постојање цркве у селу “Вршовине” претпостављало је и постојање њенога свештеника. Зна се да “Доње Вршовине” имају два попа, па по том основу претпостављамо да су у XVI веку цркву у Вршовинама опслуживали свештеници из “Доњих Вршовина”. На северозападној страни боже-тићког поља-некадашњих “Доњих Вршовина”, у засеку Дубница, налазе се остаци средњовековне цркве Св.Тројице. Народ овога краја приповеда да је то некада био манастир, али свакако је током XVI века ова црква била значајно, можда

и главно, духовно средиште целога краја, па отуда у њој и два попа. Могло би се основано претпоставити да је село “Вршовине” ушло у састав села Љесковица крајем XVII или почетком XVIII века ширењем парохије љесковичке, после великих народних сеоба 1690. и 1734. године, када су у турској одмазди страдале и без свештеника остале цркве у “Доњим Вршовинама” и (Средњим) Вршовинама. Насупрот томе, љесковичка црква и њена парохија су све време опстале захваљујући породици Борисављевића и свештеницима из њихове куће, као и скривености у поменутој буковој шуми, све до половине XVIII века. То је време када почиње крчење “буковика”, кад Борисављевићи граде своју “кулу” крај цркве и кад се на том месту, захваљујући њима, формира центар новоименованог села Буковика. Парохија ове цркве се тада прозове “буковичка” а следствено томе протеже се и на територију новоприпојеног јој села Вршовине. Тако настаје данашње село Буковик, а топоним Вршовина-доцније Вршевина остаје као назив једног дела села и успомена на древну насеобину.

Трећи писани споменик, који, као сведок давних времена, казује о постојању људске насеобине на овоме простору крајем XVI и почетком XVII века чува се у буковичкој цркви. То је надгробна плоча, положена испред иконостаса са десне стране царских двери са брижљиво и лепо уклесаним натписом. писаним старословенским, ћирилским писмом. По препоруци почившег нововарошког проте Јевстатија Караматијевића, на тај текст је скренуо пажњу Маријан Дукић, још 1925. године у часопису “Венац”, покушавајући да га дешифрира.

Из њега се дознаје да су споменик подигли 1614. године, браћа и кнежеви Раја и Теофил, “за љубов матере своје”, која је умрла 1592. године. У тексту се не помиње име села у коме је живела и умрла покојница, нити име села одакле су јој синови били. Што није поменут Љесковик као село у коме су живели, остала је загонетка, али се зато сигурно зна да се ни село Буковик под тим именом није могло јавити тада, на почетку XVII века. Дукић је покушао да

одгонетне и порекло ове браће и утврди којој су породици могли припадати, па констатује да су у самом Буковику познате две породице наследних кнежева: Перошевићи и Борисављевићи, а “судећи по презимену први су старијега порекла”. Перошевићи су се почетком XVII века, презивали Костићи и убрајају се у најстарије породице у Буковику. Били су кнежеви потврђени султанским братима, од којих је један био сачуван и те 1925. године код неког пријеполског професора, како је тврдио Дукић. Као кнежеви, Костићи - Перошевићи се помињу током XVIII века, а последњи помен њиховог кнежевског достојанства потиче из 1853. године, са надгробног крсташа Ђока Перошевића “бившег кнеза од села Буковика”. Кнежеви Борисављевићи појављују се са том титулом тек од краја XVIII века. И име Теофил се јавља скоро као наследно име кнежева из куће Костића-Перошевића у XVII и XVI-II веку, при чему се зна да сви, од старине живе на подручју данашњег Буковика. Према свему наведеном, поменута спомен плоча је ктиторско дело кнежева Перошевића и посредно казује о селу Буковику почетком XVII века, за које је већ раније установљено да се у то доба називало Љесковик.

Коначно, четврти споменик, и први писани у коме се село Буковик јавља својим данашњим именом, потиче с краја XVIII века. То је запис на тзв. ћемеру иконостаса буковичке цркве који говори о ктиторству “господара и кнеза, јереја Марка Борисављевића”, на обнављању и украшавању цркве у Буковику. Према истраживањима поч. Радомира Станића из Завода за заштиту споменика културе, који је трагајући за сликарском заоставштином зографа Лазовића у буковичкој цркви пронашао остатке старог буковичког иконостаса дело Симеона Лазовића, и поменути ктиторски запис је урадио поп Симеон, који је поред године 17..... кад је завршио украшавање цркве - сликање иконостаса, оставио и свој потпис. Поп Лазовић каже да је “храм у Буковику обновљен и украшен”, а ако се зна да је обнављање старе цркве брвнаре, одн.градња чврстим материјалом из темеља извршена 1770. године, то значи да се већ те године а сигурно

и нешто раније тј. од друге половине XVIII века наше село звало Буковик.

Село Љепојевићи се налазе на крајњем североистоку општине Нова Варош и наслањају се на Буковик полумесечасто, са јаворским масивом и Јанковим и Василиним врхом на северу, Дубоким потоком на истоку и Кладничким брдом и делом Калипоља који припада суседној Кладници, на југоистоку. Тако Љепојевићи изгледају као уски појас земље неприродно издвојен из села Буковика као своје географске целине.

Кршевите стране јаворских врхова, засеоци на нешто блажим падинама, релативно равне ливаде и њиве испод њих као и плодно Калипоље кроз које кривуда река Вршевина одн. “Калипољска рије-

Љепојевићи но су ово Грдовићи !”. Легенда и народно домишљање нису поуздани тумачи настанка имена села. Јер, и друга села овога краја су на свој начин лепа, па ипак нису прозвана Љепојевићима. Истина ипак лежи у другачијем објашњењу.

Име села Љепојевића је, тзв. патроним, - географски назив настао по личном имену. Биће да је име Љепојевићи изведено од старог српског имена Љепоје или Лепоје, који је могао бити родоначелник неке велике и угледне фамилије која се по њему прозвала Љепојевићи па се тако, вероватно, њено име пренело и на цео крај у коме је та поседовала имања. Насеобина једне фамилије или братства, са више домаћинстава одн. кућа, могла је бити село, али чешће само засеок неког већег села другога имена, баш као што су засе-

Црквина и “грчко гробље” старог села Вршовине.

ка”, чине овај предео задивљујућим у праисконској лепоти. Са Јанковог и Василиног врха шири се предиван поглед на све стране: према Пештери, Златару и према полимско-подринским брдима. Из лепог пејзажа и још лепшег видика, тј. из ове “љепоте” многи изводе порекло имена селу. Овом домишљању је слична легенда о имену ариљског села Грдовића која каже: Некад се ово село звало Љепојевићи, по “љепоти” предела и народа који је ту живео, “па кад једном наиђе куга и помори много света, особито мушког, у селу остану само бабе и удовице. Кад их неки путник затече у пољу да раде без мушкараца упита их : “Јесу ли ово Љепојевићи?”, одговоре му кукајући: “ Нису ово

оци Боројевићи, Раукићи, Јанковићи и други у селу Буковику. Да је ова претпоставка реална сведочи још увек постојеће братственичко име Љепојевићи у шумадији код Батоцине. Старих српских фамилија по којима су наши засеоци добили називе, одавно нема, а многих изгледа, није било ни у време досељавања Борисављевића у Буковик, половином XV века, или нам Борисављевићи о њима нису оставили запис, наводећи као затечене староседелачке породице неке друге од којих већина такође више није на овоме подручју. Може се закључити да су данашњи Љепојевићи некада били само засеок села Буковика, те да су се насељавањем других фамилија, временом, издвојили и обра-

зовали село. Јер, у Љепојевићима је данас тешко издвојити засеок који би се звали по неким особеностима или старинским топонимима, већ су то искључиво делови села са груписаним кућама појединих фамилија, који се називају по њиховим именима (Нешовићи, Пјевчевићи, Вукосављевићи, Ђурчићи, Иванковићи, Новковићи, Корићанци, Пауновићи и Обућине).

Када се у “житију Борисављевића”, говори о времену и месту њиховог досељења и настањења, не помиње се ни село ни засеок Љепојевићи. То не значи да некаквог насеља на том месту није било, али је његово име остало непознато. Као за име Буковика, исто би се могло рећи и за Љепојевиће тј. да су у XV веку оба села имала другачије називе.

У казивањима Борисављевића често се среће име Љепојевићи, али више због неких других друштвених збивања из познијег времена. Због тога се може претпоставити да се име Љепојевића појављује, приближно, када и име Буковика. У поменутом “Житију Борисављевића” говори се о Калипољу, најлепшем, најплоднијем и најзначајнијем делу села Љепојевића, тако да се поменом његовог имена помисли на Љепојевиће. Неки истраживачи сматрају да је реч Калипоље грчкога порекла и да означава келтско утврђење одн. насеље. Ако би се ово тумачење узело као тачно, онда би се могло говорити о неком селу Калипољу на овоме простору у много старије време него што се може и претпоставити.

Да су се Љепојевићи некада другачије називали, сведочи и турски попис нахије Барче с краја XVI века. Јер и овај стари спис не помиње село Љепојевиће, али се поред села Љесковика за које основано претпостављамо да је данашњи ужи део села Буковика, помињу и три села “Вршовине” - Горње, Доње и само Вршовине.

У покушају да се идентификују ова три средњовековна села низ ток речице Вршевине, са разлогом се може претпоставити да се село Горње Вршовине формирало око горњег тока истоимене речице, на атару данашњег села Љепојевића, те да је то и било првобитно име Љепојевића. Приређивач турскога

дефтера није дао ближи опис Горњих Вршовина па, изузев што се зна име реке Вршевине (идентичне са именом села), другим подацима се не располаже да би се приближније установило да је реч о једном селу које је у различитим временским раздобљима имало различите називе.

На једној од љепојевићких “главица”, испод Јанковог врха, налази се једино љепојевићко гробље. Чине га старо “грчко” и активно “српско” гробље у које се сахрањују житељи целога села Љепојевића. Ту су трагови неке мање црквене грађевине са “часном трпезом”. На гробљу је пре неколико година пронађено једно спомен обележје у облику крста са уклесаном представом вучјих шапа. Овакво обележје неодољиво подсећа на остатке паганства које је хришћанска религија толерисала, али и на представу узрока смрти покојника. Овај необичан споменик сведочи о старости насеља али и о сточарству као главном занимању његових житеља, код којих је увек био присутан страх од звери.

Древно гробље и древна црквина атрибути су старог и устаљеног насеља. У недостатку доказа, могло би се претпоставити да су припала селу Горње Вршовине. Такође се може основано претпоставити да је село Горње Вршовине крајем XVII и у првој половини XVIII века поделило судбину суседних истоимених села, а посебно села Вршовине. Променивши назив припојено је селу Буковику и постало један од његових засеока. Познато је да се парохија цркве Св. Арханђела Гаврила и Михаила из Буковика све до 1918. године називала “буковичка” обухватајући и суседна села Урсуде, Љепојевиће и Тисовицу, па би се могло рећи да су одувек у њеном саставу и била. Половина XVIII века би, дакле, била време када се име Љепојевићи први пут јавља и то као име засеока, наденуто највероватније по некој већој и јакој фамилији која је ту живела, а касније одсељена незнано куд.

Према хроничару Борисављевића, половином XVIII века у Љепојевићима је живео један ограда старовлашке кнежевске породице Рашковића - Калаитовића, који су били “поседници” Љепојевића. При томе хроничар Љепојевиће не назива селом нити им одређује ста-

тус већ их само именује. Сукоб око плодне калипољске земље, између кнеза Николе Крстиног Рашковића, чија је кућа била у данашњем насељу Иванковићи, и богатих али “малолетних”, синова почившег Борисава Борисављевића, трајао је више од једне деценије. чини се да су спахијско и богаташка имовинско-правна трвења била одраз супарништва у борби за положај народних главара између извештале племићке и бератлијске куће Рашковића и свеже, скоројевићке и трговачке куће Борисављевића, којој је још само недостајала титула кнежева. Ова борба је имала и далекосежну административно-политичку последицу: издвајање засеока Љепојевићи из састава Буковика и формирање засебног села. Уз туторство старе кнежевске куће Перошевића из Буковика, Борисављевићи су парницу добили и задржали калипољску земљу, а губитак и издвајање засеока Љепојевићи из састава Буковика, убрзо су надоместили кнежевском и “господарском” титулом попа Марка Борисављевића, једног од парничара, и задржавањем парохије “буковичко-љепојевићке”. Победа над Рашковићима је крунисана обнављањем буковичке цркве и посвећењем њиховој крсној слави у духу традиција средњовековне српске властеле. За нас је битно да се све то догађало између 1750. и 1770. године, па се то може сматрати периодом када се Љепојевићи јављају као назив села.

Конечно, први званични и у овом тренутку познати документ, у коме се село Љепојевићи појављује под тим именом је Извештај о извиђању дела територије отргнутог од Карађорђевој Србије разграничењем између Србије и Турске 1833. године, који је “у време бившег Кнеза Милоша имао у границе нашег отечества припасти”, како то наводи Миливоје Јовановић, помоћник начелника у Ивањици, подносио га некоме на вишој инстанци 23. маја 1855. године. Од тада се Љепојевићи под овим именом јављају све до наших дана.

Бошко Б. Копуновић

АРХИЕПИСКОП АРСЕНИЈЕ СРЕМАЦ, СЕСТРИЋ СВЕТОГ САВЕ

Архиепископ Арсеније Сремац је био родом из Дабра, близу Дунава и града Сланкамена. У манастир Жичу је дошао као монах пошто се одушевио радом светог Саве који га прими у своју ћелију да би утицао на његов духовни живот и формирање у хришћанским врлинама. Пошто се Арсеније истицао у монашком животу пуном побожности архиепископ Сава га поставља за епископа - игумана велике и саборне цркве архиепископије у Жичи о чему сведоче каснији извори. Одлуку о повлачењу са трона српске цркве свети Сава је прво саопштио игуману Жиче, а затим краљу Владиславу. На сабору у архиепископији жичкој игуман Арсеније Сремац је изабран за архиепископа све српске и поморске земље од стране светог Саве за кога је био стекао уверење да је предан цркви, да је одан њему и да има доста потребног знања и енергије и способности за место и дужност управника српске цркве. Сава га лично посвећује и за епископа, 1233. године. После смрти светог Саве у Трнову са звањем патријарха Србије и Бугарске архиепископ Арсеније је дочекао његове мошти при преносу из Бугарске 1239 - 40. године. У хвостанској области је нашао место где је подигао храм Светих апостола и у Пећи другу резиденцију архиепископа. За његовог живота је архиепископска столица пренета из Жиче у Пећ. Овде ће касније бити стално седиште поглавара Српске православне цркве. Арсеније је после напада Татара поново украшавао Жичу. Извори говоре да је имао против себе некакву опозицију и да је искоренио јеретике. Сматра се да је био добар појац и одличан беседник. Пошто је оболео, 1263. године, за његовог наследника је изабран епископ хумски Сава, син Стефана Немање II Првовенчаног. Српском црквом је Арсеније управљао читавих тридесет година. Нема података да ли је икада био у Хиландару, али то не мора да значи да није.

Арсеније је умро као монах 28. октобра 1266. године у Чрнци и сахрањен у храму Светих апостола у Пећи у његовој, унапред припремљеној, гробници уз јужни зид западног дела наоса на уобичајеном месту предвиђеном за ктитора. Када је проглашен за свеца мошти су извађене и постављене у посебан ковчег у цркви где су биле све до 1724. године када су однете у

Шудикову на Лиму. Враћене су назад, затим су у Довољи, потом у манастиру Морачи, Медуну, цркви у Косијерову, а од 1920. године налазе се у манастиру Ждребаонику (наводно задужбини Вукана Немањића).

За свеца је, вероватно, проглашен убрзо после своје смрти иако се у његовој биографији тај догађај не описује. Архиепископ Арсеније се помиње као свети први пут у Русији 1388. године, а канонизован је у Москви на Сабору 1549. године. Врло важна је чињеница да се уз Св. Симеона и Саву најчешће помиње у црквеним књигама само Арсеније, а по неки пут се помиње сам, без њих. Црква у Шудикови на Лиму, саграђена по традицији у доба Немањића, била је посвећена Арсенију.

То је, углавном, све. Али, шта можемо сазнати о архиепископу Арсенију I Сремцу једним дубиознијим тумачењем, пре свега, извора а потом иконографије у његовој задужбини, цркви Св. Апостола у Пећи?

Теодосије каже: А свети (Сава)... помисли да остави власт просветитељства и ако Бог изволи да изврши његову жељу, рече да ће у туђим крајевима и живот завршити... Насамом рече краљу Владиславу своју помисао... одрекавши се света и свега што је у свету, усхте да походи свега места.... То што је рекао краљу није написано из неких јаких разлога. Антиципирали смо закључком да је одлучено да Сава постане челник патријаршије Србије и Бугарске.

Данило каже да је Арсеније од сремске земље, син неких доброверних и побожних родитеља што значи да није био обичног порекла. Иако уважава податак да је родом из Дабра код Сланкамена на Дунаву Станојевић сматра да је Арсеније родом из Мачве, или из Колубаре, од угледних и богатих људи који су имали још деце. Међутим, Доментијан и Теодосије износе врло упечатљив податак који је потпуно занемарен и не тумачен: (Арсенија) мужа богоумна и благочастива, подобна богооцу Давиду, кротка и смерна... (који је) јеште из чрева (утробе) матерња... био за то одређен. Овако у извору интерпретирана нека Арсенијева наследна права преко мајке подразумевају да је она могла бити, најпре, нека од кћери Немањиних. О високом пореклу говори Данило још једном од свог рода и од земље отацтва твојега. Ово по-

дразумева да је његов отац био владар велике области са наследним правима из прошлости. У том случају Сава би био ујак Арсенију. Идући за овом логичном претпоставком долази се до Немањине најстарије кћери Вуке за коју се сматра да се замонашила као Еуфимија (Јефимија) и као таква једини пут приказана у лози Немањина колена на спољном зиду цркве Светих апостола у Пећи. Као ктитор цркве Светих апостола Петра и Павла у Пећи Арсеније има пресудан утицај при доношењу одлуке да се његова мајка, монахиња Јефимија, наслика поред њеног брата Вукана и оца Немање. Очигледно, првобитно дворедна, ова лоза се завршава са Стефаном Првовенчаним и његовим синовима, краљевима Радославом и Владиславом, а то значи да је сликана за живота архиепископа Арсенија да би касније, у време Стефана Дечанског и Душана била проширена задржавши до данас свој четвороредни поредак. Шта више, да се претпоставити да је Јефимија заједно са сином Арсенијем градила ову цркву и ту провела као монахиња последње године живота. Дакле, Симеон Немања је деда Арсенијев, Сава ујак, а краљеви Радослав и Владислав браћа од ујака! То подразумева, иако нема јасних доказа, да је Вука била удата за неку значајну личност у сремској области и да се после његове смрти, или из неког другог разлога замонашила са својим сином.

На овај начин се решава питање давања Савиног поврења Арсенију као и одлука о његовом избору и успоставља јасно устројен механизам у избору првоначелника Српске цркве. После Немањиног сина Саве на црквени трон долази Арсеније, његов унук по кћери, а потом Сава II, његов унук, син Немање II Првовенчаног. Као и владар и они су морали бити из лозе Немањина колена.

Најзнатнији српски владар који је владао Сремом као један од највећих угарских великаша у XII веку био је Белош. Белош је син жулана Уроша I. Сматра се да је на српски престо је дошао после дуже и наизменичне владавине његове браће Уроша II и Десе. Владао је само годину-две Србијом. Они су имали две сестре: Јелену, која је била удата за угарског краља Белу II, и Марију, удату за Конрада од Знојма. Белош је отишао са својом сестром Јеленом и

постао тотор малолетним владарима, велики палатин Угарске и хрватски бан. Када је Белош постао владар Србије он јој је присајединио своју баштину, област оностраног и оностраног Срема, што Угари нису мирно прихватили. Сматра се да је Белош напустио Угарску и једну годину провео на српском великожупанском трону. После силаска са жупанског трона, 1163. године, повукао се у Срем који је поново присаједињен Угарској где је умро нешто пре 1198. године.

Међутим, ми сматрамо да угарски палатин Белош и српски велики жупан Белуш, кога помиње Кинам, нису исте личности. Кинам каже да је Белушов брат Примислав владао пре њега, али да је и он због неверста византијском цару Манојлу Комнену свргнут. Ми смо доказали да су још од средине XIX века па до данас наши историчари безразложно поистовећивали бана Белоша и жупана Белуша, а у складу са тим су сматрали да су једна личност велики жупани Урош II и Примислав. Доказавши да кнезови Страцимир (Константин) и Мирослав, као и велики жупан Тихомир, нису рођена браћа великог жупана Стефана Немање, као и да загонетни Завида није Немањин отац, већ Стефан Вукан, ми смо утврдили да су старија рођена браћа великог жупана Стефана Немање, управо, Примислав и Белуш.

Са Вуком се могао оженити син Белошев када је постао рашки велики жупан, или када се Белош повукао у Срем. За Белоша се зна да има ћерку, а његови синови се помињу уопштено у писму папе Иноћентија калочком бискупу, 1205. године, филиорум Белокнесе. Ако је Белош рођен око 1110. године тада је имао око 53. године. Вука је највероватније треће дете Стефана Немање, рођена око 1152. године. Белош је, вероватно са неком знатном Угарком, имао ћер која је удата за кијевског Владимира Мстиславича, 1150. године. Белош је исте године у сремској области, у Баноштору саградио манастир посвећен Св. Стефану. Бан Белош је имао двор у свом стоном месту, данас Стари Бановци, на Дунаву код Сланкамена. Ово место је добило име по бану Белошу, а највероватно је то оно место Дабар код Сланкамена где се родио Арсеније.

Претпостављамо да се Белошев син са Вуком оженио после битке код Пантина и доласка Немање из Цариграда 1172. године. То подразумева да је Белош са сином подржавао Немању у борби про-

тив својих и његових рођака. Цела хипотеза претпоставља да је Арсеније (Андреја) рођен као четврто или пето дете, око 1190. године, а са мајком се замонашио после очеве смрти. Мајка и син су се замонашили у православној цркви Св. Димитрија на реци Сави у Сирмији, у Мачванској Митровици или у Меси (Месић) код Вршца, својој задужбини. Православна црква Св. Димитрија је уживала заштиту угарских краљева и велика даривања руских кнежева са којима се ородио и Белош. По свему судећи у Дмитровици је била православна епископија сремска и под католичком Угарском. Када је постао архиепископ 1233. године имао је око 45. године. Арсеније умире у дубокој старости 1266. године. Највероватније, из Св. Димитрија се Арсеније упутио архиепископу Сави у Жичу. Постоји могућност да су се Сава и Арсеније срели и пре његовог доласка у Жичу. Наиме, Сава је ишао 1222. године у Срем када је обавио успешне преговоре ради закључења мира са угарским краљем Андријом II. Постоји легенда да је тада Сава саградио цркву на месту данашњег манастира Ковиља код Новог Сада.

Арсеније још од младости своје означен Духом светим... би рођењем од сремске земље, син неких доброверних и побожних родитеља, који је још у мајчиној утроби назманин Духом Светим и од младости своје спремљен као непорочан дар Богу... оставивши сву красоту овога живота, дом, богатство, а уз то оца и матер, браћу и сестре, сроднике и знанце, одрекавши се свега овога.... Дакле, Арсеније (Андрија) из православне и владајуће, богате породице одлази као младић у монахе као један од бројне браће и сестара. Сматра се да је он отишао архиепископу Сави у Жичу због великог удивљења према његовом дивном пребивању. Појединачни детаљи у житијима откривају да је његов долазак имао и неку политичку и другу позадину: не каснивши ни мало... иди јави о мени... из којег је краја земље и какав је долазак његов од свог рода и од земље отачаства. Детаљ не каснећи ни мало значи да је на време донео одлуку и умакао од неке опасности. Пошто је Вука била много старија од брата Саве то је разумљиво како је Арсеније могао бити у знатним годинама када је 1233. године постао архиепископ. Овакво претпостављено порекло Арсенијево је у складу Савине одлуке која подразумева да круна и црквени скиптар буду у оквиру владарске породице. Сава је Арсенија дуже време и план-

ски припремао за наследника и лично га предложио на сабору Српске цркве у Жичи. Почео мислити много умом, нарочито кога би могао наћи таква достојна мужа, кога би оставио место себе на престолу своме, који може да буде пастир и учитељ деци отачаства његове земље српске, а сам да иде на предлежећи му пут....

Бугарски цар Асен II се обратио 1232. године никејском цару и патријарху Герману о уједињењу са источном црквом, а потом је преко анкирског митрополита Христофора добио писмо од патријарха у коме се саветује смена унијатског трновског примаса и архиепископа Василија и позива да прати на исток тога, који треба да буде рукоположен и да прими хиротонију тамо, али да му не пада на памет никакав други план, као на пример, да неко од тих који је изабран да буде и рукоположен и да ничим не наруши договор са црквом. По његовим речима, трновском архиепископу се не признаје никаква аутокефалност слична оној коју има други бугарски архиепископ – охридски. Златарски сматра да је у питању неки конкретан договор Асена II са патријархом Германом. Василије је сишао са трона и упућен као монах на Свету Гору. Нема података да је било који бугарски архијереј путовао на Исток, поготову Јоаким, али зато са српског архијерејског трона силази Сава који се упућује на Исток, посећује три патријарха и долази у Трново. Произилази да је он био тај изабрани и хиротонисани будући патријарх који као такав умире у Трнову. Новопроглашени цар Бугарске, Асен II је уз највеће почести сахрањивши патријарха Саву у својој маузолејној цркви 40 мученика у Трнову. Када су Срби затражили Савине мошти наишли су на жесток отпор бугарске стране која је сматрала Савино тело законитим Божјим поклоном. Отпор је трајао по Теодосију неколико година. После неколико година наложи Бог на срце благоверном краљу Владиславу... да пренесе преосвећеног у своје отачаство. Владислав је после годину дана од Савине смрти послао једног од најчаснијих својих благородника. Уследила је нова неуспешна мисија и опет краљ посла још више благородника. Чини се да је тај благородник био ариепископ Арсеније. То подразумева да су Савине мошти враћене у Србију „после неколико година“, односно 1239-1240. и под надзором архиепископа Арсенија похрањене у манастиру Милешеву.

Живојин Андрејић

УЗ 120 ГОДИНА ПОСТОЈАЊА

ДРУШТВО “СВЕТИ САВА”

НЕКАД И САД

Иако је током деведесетих година 19. века постојало више покушаја да се оснује једно свесрпско хуманитарно просветно друштво под именом светог Саве, тек 1886. дошло је до његове реализације. Десило се то онда када су се Срби после Српско-бугарског рата (1885-1886), „тргнули из летаргије”, како каже Јован Хаџи Васиљевић у Споменици Друштва из 1936, и када су сва народна интелегенција и народ заједно прионули да „спасу свој живаљ у јужним областима од побугаривања”, и тиме олакшају стање својих сународника и у другим крајевима који су били под туђом влашћу. Краљ Милан и Милутин Гарашанин су здружено помогли његово оснивање, а стуб читавог посла и „најјачи поборник Друштва” био је Светомир Николајевић, професор Велике школе и политичар, „постојани приврженик” краљевих идеја. Већ тада су опозиционе странке, нарочито Радикална преко свог органа „Самоуправа”, правиле сметње оснивању Друштва. Отуда се Светомир Николајевић 1888. године, на другој скупштини Друштва у Крагујевцу жали:

„За историју овога Друштва потребно ће бити да се зна, да је, поред општег одушевљења с каквим је прихваћено његово оснивање, било и малих ситних незгода, које су га у самом почетку сретале. Тако, не можемо прећутати, а да не кажемо да партијска раздраженост у нашој земљи није могла остати, а да се унеколико штетно не дотакне овог Друштва.”

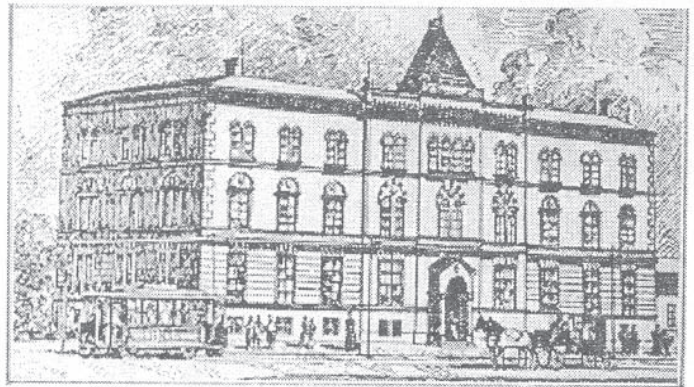
Први кораци у правцу оснивања овакве организације направљени су у пролеће 1886. када су се три висока интелектуалца, сва три слободни зидари, Светомир Николајевић, Срета Ј. Стојковић и Ђока Миловановић, договорили да створе једно патриотско друштво. Његов циљ би пре свега био просветни, и оно је требало да ради на отварању школа у Старој Србији и Македонији, како би се на тај начин потиснула пробугарска пропаганда међу српским живљем под турском влашћу. Ускоро су се овој групи ин-

ицијатора придружили и Стеван В. Каћански (писац химне Друштва), Димитрије С. Јовановић, Ђура Козарац, Љуба Ковачевић, Пера П. Ђорђевић, Милован Р. Маринковић, и протосинђел Фамилијан. Први састанци одржавали су се у кући Николајевића, и убрзо се круг учесника знатно проширио. Они су ускоро припремили и оснивачка акта, и 24. августа одржан је збор у сали Велике школе, на ком је главни беседник био Светомир Николајевић. Говорећи о потреби да се подигне српски понос тамо где је због туђинске власти он почео да слаби, он је нагласио да се српство преко просвете мора ојачати у тим крајевима, јер ће туђини иначе да отму и језик и веру том народу. Указао је на пример других суседних народа (Грке, Хрвате и Бугаре) који се управо преко оваквих друштава боре „да отимају од нас”. Срби, међутим, не треба да отимају од другог, али морају да се бране. А могу се одбранити само ако се удруже. Оваквим речима, Николајевић је истовремено и подвукао разлику између Срба и других, суседних народа, сматрајући да се просветним радом и удруженим снагама српство може одбранити, не узимајући ни од кога. Тако ће бити касније и записано у документима Друштва, наиме, да оно неће бити ни бунтовничко ни освајачко, већ да ће само да чува своје.

Основна идеја водила Друштва, била је да „шири просвету и негује национално осећање и врлине у српском народу” и да то чини „школом, књигом, сликом и песмом”. Она је записана у свим важним документима Друштва до данашњег дана, без обзира на извесне промене које је Друштво доживело током једног века. И док је некада најважнији био први део

ове реченице, тј. ширење просвете, данас је нагласак на овом другом делу, тј. на неговању осећања припадности српству и његових традиционалних врлина. Међутим, гесло Друштва, начело записано у поднаслову часописа „Браство” које је гласило „Брат је мио које вере био,” више се не појављује на новом „Братству”. Историјски разлози током читавог двадесетог века, учинили су ову лозинку празном фразом.

Први оснивачи Друштва наишли су на одушевљен дочек у

свим крајевима Србије, па и ван ње, па се првом потпредседнику Стевану Каћанском чинило као „да Друштво Свети Сава из душе народа српског ниче и постаје”. Занимљиво је запазити са данашњег становишта, да су се и у оно време водиле жучне страначке борбе и да су због тога оснивачи Друштва имали потребу да нагласе у „правилнику” Друштва, да ће оно бити нестраначко и да се неће мешати у политику. Отуда Светомир Николајевић говорећи на првој редовној скупштини Друштва (27. јануара 1887) указује да су све политичке партије поздравиле оснивање Друштва као патриотско, и да ће његов задатак бити „да васпостави и утврди моралну везу међу српским земљама и политички искомаданом Српству”. Нагласио је ипак, да о томе мора и Краљевина да се брине, без обзира која је партија у ком тренутку на власти.

Пишући у Споменици о стварању и првим годинама Друштва, Јован Хаџи Васиљевић наглашава важну улогу коју је у том тренутку имао Светомир Никола-

јевић, као један од главних покретача за његово оснивање, али и као неспорни ауторитет, будући да је био један од најугледнијих интелектуалаца оног времена са снажним везама и у иностранству. Николајевић се, каже Хаџи Васиљевић, свим бићем залажио за Друштво и развио изванредно његове просветне и културне делатности у првих пет-шест година. Кроз његову кућу прошла су бројна деца, ученици из разних крајева под турском влашћу, које је госпођа Николајевић несебично помагала, родитељски их дочекујући. Он сам, и поред бројних обавеза у Великој школи, као професор, књижевник и политичар, налазио је времена да се брине о материјалном стању Друштва и извршавању постављених задатака. Николајевић је, по речима Хаџи Васиљевића, био не само иницијатор и организатор Друштва, већ „и његов највећи трудбеник”. „Говорити о Светомиру Николајевићу”, каже он, „а не проговорити о Друштву Светог Саве, било бинепотпуно, аговорити о Друштву Светог Саве, а не поменути Николајевића -било би неправично.”

Пишући о школама које је првих година свога постојања оснивало Друштво, историчар српске просвете, проф. др Арсен Ђуровић истиче важну улогу коју је оно имало у „очувању националног и културног идентитета српског народа у Старој Србији и Македонији.” Он запажа да активност српске дипломатије не би била довољно снажна без његовог деловања, а да би народ био сасвим препуштен туђем утицају. „Учитељи и свештеници”, пише Ђуровић, „али и занатлије који су стицали нова знања у школама које су радиле под окриљем Друштва Светог Саве, након завршеног школовања враћали су се у „родни крај” надахнути идејом о националном ослобођењу и са убеђењем да ће својом активношћу значајно допринети просвећивању становништва.... Они су своју мисију испунили часно, с надом и вером да долази време победе, које ће извести потиснути осећање немоћи, страха и инфериорности. Рад на просвећивању становништва биће весник новог српског пролећа, које је напоскон стигло 1913. године.”

И поред изричитог става да се Друштво неће политички ангажовати нити мешати у политичке прилике, оно се тешко мо-

гло одбранити од кампање која се почела водити против њега из разних разлога, пре свега из политичке и партијске ускогрудости, али и личне нетрпељивости и неодмерености. Странке и њихове котерије нападале су и Николајевића, пре свега због његовог слободног зидарства, без обзира на његову личну честитост и неспорну људску величину, као и на значај рада самог Друштва у српству. Николајевић и други членици Друштва годинама су успешно одолевали таквим нападима, али већ од 1893. његов је рад доста утихнуо, јер су напади тешко погађали његову организацију. Због тога је сам Николајевић на ванредном збору 1904. дао оставку на председничко место у Друштву, свестан да његови напори на очувању идеала које је поставио постају узалудни.

Друштво „Свети Сава” том приликом бира ново руководство и покушава да поново развије своје активности, али то никада више неће бити исто као у његовим првим годинама. У то време већ се оснивају и друга друштва са сличним националним задацима, као што су Коло српских сестара, Српска браћа, и сл. Ипак, часопис „Браство” се штампа, школе раде и гради се велелепни Дом Светог Саве на Дорћолу. Током Првог светског рата, Друштво је претрпело велику материјалну штету. Зграда Дома је била оштећена, а архива готово у целости пропала. После рата, Друштво наставља са радом, одржава седнице, ствара тзв. Књижевни Отсек, који се брине о часопису и другим издањима, бира поверенике за целу земљу који стварају подборе и раде на даљем ангажовању чланства. Сматрајући да је управо у новоствореној држави слоган Друштва „Брат је мио које вере био” добио свој пуни смисао, Главни одбор штампа прогласи 1920. (у „Браству” бр. 7), којим је желео да одржи „будном успавану свест нашег народа”. Ту се посебно наглашава значај часописа у коме „сва браћа” треба да сарађују на проучавању „историје, језика, етичких особина, споменика, начина живота, економије... и све друго из наших области под туђином.” Зато Друштво позива народе који су ушли у Троимену краљевину, да помогну у том циљу, и да се упишу у Друштво. „Оно ће их чувати да се не одроде; оно ће их храбрити да се одрже, оно ће

им помагати да ојачају, те да вазда буду спремни и способни да постану учесници наше слободе и нашег благостања”. Обнова Друштва „Свети Сава” започела је са великим надама 1994. године, више од пола века од његовог укидања почетком Другог светског рата. Почетни ентузијазам није дуго трајао и значајна имена из савремене српске културе и науке убрзо су се повукла, остављајући Друштво неколицини оних који су настојали да сачувају традиционалне вредности једне овако старе и угледне институције. Најтеже је било снаћи се за средства и у томе су посебно помогли тадашње Министарство културе и данашње Министарство вера Србије. Осиромашени грађански слој српског друштва који је увек био окосница и потпора Друштва „Свети Сава” изгубио је свој значај, углед и моћ, па и могућност да га материјално помаже. Отуда су и активности Друштва, посебно оне у вези са бригом за Србе у расејању, морале да буду сведене на најмању меру. Међутим, неке друге које имају важности и смисла у данашње време, избиле су у први план.

Један од најважнијих задатака Друштва је и даље издавање главног органа Друштва, часописа „Братство” (сада са т). Већ је изашло 9 свезака, и редакција на челу са проф. др Златом Бојовић бори се да окупи за сараднике и значајна имена из света науке, културе, уметности. Издавање часописа сматра се важном кариком у ланцу која нас повезује са некадашњим Друштвом. Иначе, редакција „Братства” је започела свој рад неком врстом омажа својим славним претходницима, уредницима и издавачима предратног „Браства”, издавањем Зборника (1997) у коме су били објављени чланци и студије изабрани из више од четрдесет бројева старе едиције. Уређивачка политика часописа и данас почива на провереним и строгим мерилима која су постављена пре више од сто година, а у сваком новом броју нађе се место и за неки драгоцен текст из старог часописа коме времска није могло да умањи вредност, и који се на овај начин чува од заборава.

Делатност која представља новину у раду Друштва је редовна годишња Трибина која окупља угледне научнике и значајне културне посленике и која својим бираним

програмима привлачи пажњу публике. Преко предавања, различитих типова излагања или мултимедијалних програма, обележавају се значајни датуми из српске културне историје, велике годишњице историјских збивања или јубилеји истакнутих појединаца. Већина излагања се касније у облику писаних чланака објављује у текућим бројевима часописа „Братство”.

Једна од редовних и већ традиционалних активности Друштва је и наградни конкурс за ђаке основних и средњих школа са слободном темом о светом Сави. Сваког 27. јануара, о слави, конкурсна комисија саопштава резултате и додељује награде и похвале. Књижевни радови, песме, приче, есеји, врло често представљају праве мале бисере поезије и прозе и сваке године стиже све више радова из школа широм Србије, али и из Црне Горе и Републике Српске. После првог петогодишња Друштво је издало збирку награђених радова под насловом Млади Светом Сави. Овим се издавачка делатност Друштва не исцрпљује, а сва издања носе печат светосавља.

Оно, међутим, што је за Друштво „Свети Сава” данас још једна важна карика која би га везивала за првобитно Друштво, јесте оснивање његових пододбора у другим местима и градовима Србије. желећи да и даље шири основну мисао водилу чувања националне свести и врлине, као и духа светосавља, нарочито међу школском омладином, Друштво оснива своје пододборе који као самосталне, неполитичке организације раде у истом смеру. Мењају се идеали једног народа, мењају се историјске околности у којима он живи, мења се чак и његова географија и границе, али национална свест мора да чува своје основне вредности: свест о самобитности и аутентичности српства, пре свега о његовом културном и духовном идентитету. Један од начина да се то сачува јесте и постојање организација попут Друштва „Свети Сава”. Својим залагањем, деловањем и сталном присутношћу, оно, заједно са својим пододборима, чува свест о српском националном бићу и преноси га даље, увек се држећи максиме Светомира Николајевића - да се не отима туђе, али и да се брани своје.

проф. др Јасна Јанићијевић

СВЕШТЕНИЧКИ ЧИНОВИ

У сваком језику, па и у српском, постоје стотине хиљада различитих речи и милиони њихових различитих значења и подзначења. Међутим, све те речи међусобно нису неповезане него оне често чине мале подсистеме, или како то лексиколози кажу „затворене класе речи”. На пример, заменице, бројеви, или називи за чинове у одређеним друштвеним групама (официрски чинови, професорска звања, свештенички чинови и сл.). Кад је о оваквим лексичким групама реч, важно је знати цео одређени подсистем да би се он разумео у целини али и у деловима. Једноставније речено, не можемо знати шта значи реч средата ако не знамо називе осталих дана, њихов поредак и број у седмици, месецу и години итд.

Кад је реч о свештеничким чиновима, опет се срећемо са једним уређеним лексичким системом који треба познавати. То захтева савремени живот и споразумевање у њему. Због тога дајемо мали речник назива свештеничких чиновна као подсетник и подстицај читаоцима „Савиндана”.

Мирски свештеници

Мирски свештеници су они који нису замонашени, нису монаси, калуђери. Они живе међу световњацима.

Најнижи свештенички чин у православној цркви је чтец (цсл.). Његова је дужност да чита за певницом при богослужењу.

Ђакон (гр. *diakovo* – слуга) био је управник општинских добара и старалац сиротиње и болесника у старо хришћанско доба; доцније црквени слуга и помоћник у богослужењу. То је почетни свештенички чин у православној цркви. Ђакон не може сам вршити богослужење, већ само помаже свештенику. У његову дужност спада и чување свештених сасуди, као и пажење на чистоту престола, жртвеника и свих утвари које се на њему налазе.

Нижи по чину од ђакона је хипођакон (ипо – под, испод; *diakovo* – слуга).

Протођакон (гр. *protos* – први, *diakovo* – слуга) први је и најстарији по чину међу ђаконима.

Јереј (гр. *iereus*) је свештеник. То је црквени служитељ који архијерејским рукоположењем добија право да свештенодејствује, односно да обавља свете тајне и богослужења укључујући и поучавања верника.

Протонамесник (гр. *iereus* – први) је први међу свештеницима.

Протојереј (гр. *protos* – први, *iereus* – свештеник) први је међу јерејима, свештеницима.

Протојереј ставрофор (гр. *protos* – први, *iereus* – свештеник, *stavros* – крст, *fero* – носим) најстарији међу јерејима, одликован правом да носи о врату златан крст, крстоносац.

Називи протојереј или протопрезвитер означавају првог, обично старијег свештеника у граду или каквом другом свештеничком скупу, али се осим исказивања части, ова титула даје и ради давања какве више власти над осталим свештеницима (надзирање понашања, право изрицања првостепеног суда).

Архијерејски намесник (гр. *archi* – најстарији, *iereus* – свештеник) најстарији је од свих чиновна мирских свештеника. Поставља га владика као претпостављеног над свим свештеницима у области мањој од епархије (протопрезвитеријат, намесништво, парохија).

МОНАСИ

Свештена лица која живе у манастирима зову се општим именом монаси или калуђери.

Монах (гр. *monachos* – сам, један, *monos* – онај који живи сам у манастиру”, тј. усамљеник, инок, калуђер; онај који проводи усамљенички живот, монахује, сам је у Богу.

Монахиња је калуђерица; она која живи у манастиру, која монахује, сама је у Богу.

Калуђер (гр. *kalos* – леп, *geron* – старац), леп, добар, крепак, племенит, частан, свештеник

који живи у манастиру, који се замонашио, монах.

Чтец цсл. или дијак (грч. αναγνωστης – појац, читач; онај који је препознатљив, разумљив, читак) најниже је звање у православним манастирима, онај чија је дужност да чита за певницом.

Хипођакон (гр. πλο – под, испод; διακονος – слуга) је млађи слуга у манастиру.

Јерођакон (гр. ιεροуз- свештеник, διακονος – слуга) је замонашен ђакон, монах.

Архиђакон (гр. протоз- први, најстарији, διακονος - слуга) је први и најстарији међу ђаконима. Тај чин даје се ђакону који се одликује у служби, који је први служитељ једне цркве; заступник је владике или се пак налази уз митрополита или патријарха.

Јеромонах (гр. ιεροуз- свештеник, μοναχος – монах, калуђер) је у православној цркви калуђер који може вршити све свештене радње које врши и тзв. мирски свештеник.

Синђел (гр. συν – са, лат. целла – ћелија) “онај који је заједно с ким у ћелији”, првобитно монах кога је са собом доводио новоизабрани епископ с којим је, и као епископ, проводио манастирски живот; тајни саветник епископа (виши монашки чин у православној цркви).

Од речи синђел потиче назив синђелија, а то је епископова исправа или потврда новорукоположеном свештенику са назначеним местом или местима његовог служења. То је и митрополитска или патријаршијска диплома (грамата) обласном епископу за одређену епархију.

Протосинђел (гр. протоз – први, συν – са, лат. целла – ћелија) је први међу синђелима.

Игуман (гр. ηγεομαι -предводити, руководити; ηγο-цревоз) је онај који руководи, управља у православно манастиру, старешина православног манастира.

Проигуман је старији народни назив за игумана, јер је обичан свет у Вуково време мислио да је проигуман онај који је по годинама старији од игумана.

Игуманија (види игуман) је настојница, управитељица женског

манастира.

Архимандрит (гр. αρχιμανδριτης) је старешина манастира. То је најстарији монашки чин до владике у православној цркви. Архимандрити су старешине већ их значајнијих манастира или манастирски началници нарочитих заслуга и високог личног угледа. Старешина манастира Студенице назива се великим архимандритом.

Епископ (гр. епископоз – надзорник, епископеш - надзирем, надгледам) то је старешина једне епископије, владика.

Архиепископ (гр. протоз – први, најстарији епископеш – надгледам, надзирем) је најстарији, први међу епископима, архипастир.

Епископија (гр. еписко-поз – надзорник) је звање и област која стоји под управом једног епископа.

Архиепископија (гр. протоз – први, најстарији; епископеш – надгледам, надзирем) је област која стоји под управом архиепископа.

Митрополит (гр. μητηρ – мати, πολιτης – грађанин, онај који је рођен или живи у метрополи, граду чији су иселјеници основали друга места и градове), после патријарха најстарији чин у православној цркви.

Метрополија (гр. μητηρ – мати, πολις – град) црквена област која стоји под управом митрополита, зграда у којој је седиште митрополита.

Патријарх (гр. πατριарχη – отац племена, πατρια – род, племе, лоза) је вођа, поглавар, праотац једног племена или народа, нарочито израиљског (Аврам, Исак, Јаков); од V века титула римског епископа, константинопољског, александријског, антиохијског, јерусалимског; доцније: титула и достојанство врховних поглавара православних хришћанских цркава; фиг. старина, уважена старина.

Патријаршија (гр. πατριарχεια) је област којом управља патријарх, двор у коме станује и ради патријарх, где су његове канцеларије; патријаршијска црква, главна, саборна црква у седишту патријарха. Важно је знати да је уобичајено да се јерејима обраћа са „Оче“ (Оче, Оче ђаконе, прото,

игумане и др.), а архијерејима на други начин. Епископ се ословљава са „Ваше преосвештенство“, митрополит са „Ваше високо-преосвештенство“, а патријарх са „Свјатјејши“ или „Ваша светости“. Калуђерицама се обраћа са „Сестро“, а ако су примиле схиму са „Мати“.

У свему томе важно је разликовати три оновна свештеничка чина и то: ђакон, јереј (свештеник) и епископ (владика) и према њима одређивати остала свештеничка звања и чинове.

И још неколика термина из уређења Српске правословне цркве.

Црквени сабор је црквена управна власт, црквено веће.

Архијерејски сабор је највиша црквена власт. Председник му је митрополит, а чланови сви епархијски епископи.

Свети синод (сυνοδος – састанак, скупштина) је после Архијерејског сабора највиша управна власт у православној цркви, извршилац одлука Архијерејског сабора, тј. свих архијереја православно цркве.

Из претходних објашњења види се да скоро све наведене речи којима се означавају свештенички чиновипотичуизгрчкогјезика.Због своје старине и значаја оне су постале саставни део општег српског речничког фонда па их због тога ваља знати и тачно употребљавати.

И на крају, дубљи теолошки смисао свештеничких чиновачитаолац може пронаћи у црквеној литератури и у разговору са својим свештеником.

(Извори и литература: Речник српскохрватскога књижевног језика, Матица српска, 1967–1976. Речник српскохрватскога народног и књижевног језика, Институт за српски језик САНУ, Београд 1959–2001; Милан Вујаклија: Лексикон страних речи и израза, Просвета, Београд 1961; Љиљана Стошић: Речник црквених појмова, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 2006;)

Ратомир М. Цвијетић

ЕЈУБ-ПАШИНА ГОДИНА

У већем броју чланака, одштампаних у цењеној Правди, изнели смо улогу старовлашких великих кнезова Рашковића (у 17. и 18. столећу) у ослобођењу нашега народа, истичући делатност Рашковића у време сеоба, и по историку Радоњићу, њихову видну улогу у новој домовини.

Има доказа да је у време Јована Запоље било иселјавања преко Саве и са територије Старога Влаха, као и да је било прелаза у ислам. Помињемо братство Тарића који су били у родбинским везама са Рашковићима, као и Зорниће који и данас знају за свечарске лонце Хаџи-Зорнине, као и да се један њихов братственик одселио у Крагујевац. Од њега су данашњи Којићи. Ове породице живе у селима Кладници и Урсулама, говоре најчистијим нашим језиком и до данас очувале су наше најмаркантније расне физиономије.

Услед исламизирања извесних старовлашких села и последњих сеоба, област Старог Влаха, поглавито поред реке Увца, била је готово опустела. Отуда добро очувана традиција даје у селу Рутошима било свега седам кућа, у селу Радоињи пет. Итд.

Неоспорна је истина даје у време сеоба наш народ био врло имућан и да је у Аустрију пренео све заостатке народног и црквеног богатства. Димитрије Руварац у опису Митрополије Карловачке, тврди да је патријарх Арсеније Трећи чинио позајмице аустријском двору и издржавао војску. Јован Радоњић, у својим прилозима за историју Срба у Угарској, износи да су кнезови Рашковићи били врло богати људи и да је један од Рашковића о свом трошку рестаурирао тврђаву шаренград на Дунаву. И из Гласника Академије наука дознајемо за богатство наших иселјеника за време сеоба. Помињемо 80-годишњег старца Петра Радосављевића из Бранешаца, који се доселио у Будим 1690. године и који, по тестаменту, оставља кућу, више винограда, сто седам акова вина, разне зубуне са сребрним дугметима, сребро и срму на оке, сребрне игле и др. Милићевић у својој Кнежевини Србији тврди да је из Заовина (Ужице) прешао у Аустр-

ију још у време Јована Запоље, да је Стеван Јовић, који је имао на хиљаде оваца и друге ситне стоке, сребрним чашама служио вином своје госте.

После друге сеобе било је враћања наших избеглих породица на своја стара огњишта. У прилогу овога говоре нам турски извори. Нарочитом “бурунтијом” Ибрахим-паша је одобрио Студеничанима да се слободно могу вратити из Аустрије и са калуђерима донети мошти Св. Краља. По тврђењу Љубе Стојановића, њивот са моштима Св. Краља заиста је 5. фебруара 1792. године враћен, а са њим и многе породице са територије Старог Влаха. На ову територију, после објаве Ибрахим-пашине “бурунтије”, досељавају се породице из Требиња, Херцеговине (Дробњаџи), Мораче и Васојевића и тако предео Старог Влаха поново постаје живо насеље. У то време пада рестаурација манастира Студенице, обнова црква Буковичке, Бјелоречке на Златибору, у којима неуморно раде иконостаге познати иконописци црква Старога Влаха Симон и Алексије Лазовићи, родом из Бијелог Поља. Везе наших породица, враћених на стара огњишта, са иселјеном браћом у Аустрији, нису прекидане. Овим спомама ми смо у новембарској свесци органа свештенства Јужне Србије Црква и живот и Гласнику Патријаршије у децембарској свесци 1927. године писали, истичући нарочито Јована Георгјевића, епископа Вршачког, који је попут једног прослављеног руског војсковође Милорадовића, Херцеговца, ипак жудио за својом старом постојбином.

Губљењем са политичке позорнице кнезова Рашковића Стари Влах остаје без својих заштитника, народних старешина. Као представници народа јављају се, после сеоба, у новом Старовлашком насељу, од староседелаца нови кнезови и поред Перошевића (Костића) истичу се Каплановићи у Божетићима. Они су, по традицији, у истом селу подигли препратну на велелепном храму на месту званом Дубница. Једино Каплановићи из Старог Влаха помињу се у записима на књигама у цркви Никољцу код Бијелог Поља. Бранко Цвијетић, професор, пронашао је

у катастигу манастира Добриловине као ктиторе породицу Мијсила Каплановића. Но старих бератлија, Перошевића и богатих Каплановића, нестaje, те поред сеоских кнезова истичу се као народни главари и свештеници.

*

У Лопижама код Сјенице, у оно доба налазимо као представнике и заштитнике народне свештенике Церовиће, и то: Сима, Стевана и гласовитог поп-Илију, који је отеран у Травник, а потом преко Видина прогнан у Азију, на заточење. Интервенцијом Русије ослобођен је. Није се вратио у Сјеницу, већ у оближње место Ивањицу где је и умро. У опису Новопазарског санџака А. Т. Хиљфердинг каже: “Илија не изгледа као свештеник. Брије се. Носи леп, црвени фес на глави и пиштоље за појасом. Не уступа никоме јунаштвом. Народ га безгранично воли”. По једној очуваној песми поп-Илија је ушао у народни еп:

Протужила сиротиња раја
У маленом селу Лопижама,
Од турскога јада и зулума,
Па се жали попу од Лопижа:
“Попе Ико, сиротињска дико,
Вељи су нас јади притиснули:
Више зулум сносит не можемо”.

У Буковику, у породици Борисављевића, истиче се кнез поп Марко син Филипов, који је обновио цркву буковичку. На табли, изнад царских двери, стоји натпис: “Трудом и иждивењем великог господара и кнеза попа Марка Борисављевића обнови се црков сија, храм св. Арханђела год.” (нејасно). По попису заоставштине попа Марка види се да је то заиста могла бити права кнежевска породица.

Поповићи у Комаранима су стара свештеничка породица која се вратила из Аустрије 1792. године, са њивотом св. Краља. Ова породица дала је више владика и свештеника и, истини, увек заступала интересе народа.

Даскаловићи у Божетићима и Негбини. По једној амајлији која је пронађена у породици Јелића, они се помињу на крају 17. столећа. Амајлије су онда, па и доцније, много цењене. У Записима Акадмије наука

обележено је да је Антоније Попадић, свештеник из Старог Влаха, код Прилика, послао кнезу Милошу амалију, на чему му је кнежева канцеларија изјавила најтоплију благодарност. Презвитер Гаврил Даскаловић чувен је са својим калиграфским натписима на Триоду цркве негбинске. Из ове је породице Михаило Даскал, познат из Ејуб-пашине године.

У турско доба, тачно пре сто година -1838-, Старим Влахом, званим Санцак, господарио је Ејуб-паша Фератагић. Он је био уистину феудални господар. Свој феуд повећавао је на штету како православних тако и муслимана, отимајући и незаконито присвајајући њихова имања. Према раји - чифчији био је прави тиранин. Не само поједине породице, него и читава насеља, када му се прохтело пребацивао је из једног засека или села у друга. Ово се дешавало и у зимско доба. Разне дажбине, као и учестани кулуци, а нарочито пашини доглавници, његово несавесно чиновништво, народу су били дозлогрдили и овај несносни режим није се могао више сносити.

Почетком месеца априла 1836. године Драгаши из Рутоша код Ђевојачке Воде, на месту званом "Повикала", дочекају једног Ејуб-пашиног доглавника и убију. Због тога извесни од Драгаша одметну

О САВИ МИЛЕШЕВСКОМ

У Савином лику препознах
све ликове своје
скрома
брижан
етеричан

Препознах све ликове
осим лика детета
безазленог
поверљивог
невиног

И помислих да је грчки мајстор
био више дете од мене
више јагње
голуб
Сава

Душа ми заплака
за изгубљеним данима детињим
у свету једнако суровом.

Стефан Вујчић

се у гору. Вакиревићи на Златибору слично ураде. У то време било је и старих хајдука који удружени са овим одметницима отворено иступише против Ејуб-паше, пресећући и убијајући из заседе по друмовима, пашине људе.

Насупрот овој акцији одметника Ејуб-паша је покушао да народ обезглави. 1836. године он удеси убиство угледног свештеника Јосифа Поповића из Буковика, а попа Василија Пурића из Радијевића осумњичи да има везе са одметницима, па га притвори и у Травник прогна. Овај Василије доселио је у Златар 1813. године, где су до тада боравили свештеници Кочовићи а потом сишли у Нову Варош. Поп Василије је донео извесне иконе и сасуде манастира Враштнице и део моштију Св. Петозарних Мученика. Он је подигао цркву Радијевачку. Иначе био је врло популаран у народу. Поред попа Василија Фератагић пробра из најугледнијих домаћинских кућа највиђеније људе које догна у Сјеницу и стрпа у затвор. Том приликом похапшени су: Кулић, Гмизовић, Калајит, Думбеловић и др. Они су били врста талаца, јер кроз пашалук се пронео глас да ће сви они бити побијени ако пашиним људима макар и длака фалила од хајдука. У време Ејуб-пашино у Новој Вароши била је најистакнутија муслиманска кућа Хаџисалиховића. Они су старином из Правоседе (Зетин). Остаци њиховог дворца и породичног гробља и данас се познају, у истом селу, на месту где се налазе куће Виторовића. Хаџисалиховићи били су у родбинским везама са Селмановићима из Пљеваља. Имали су велика имања на Златибору и срезовима: нововарошком и сјеничком. Стајали су вазда у најбољим односима са православним. Они су први од грађана повели потајну борбу против Ејуб-паше. Њиховом иницијативом одржано је неколико састанка у циљу договора за заједничку акцију грађана обе вере против Фератагића. Ондашњи травнички везир Целам био је присни пријатељ Ејуб-паше, те се њему нису ни обраћали, већ напишу жалбу самом султану коју потпишу највиђенији људи и одреде делегацију која ће ићи у Цариград да жалбу преда. Ову делегацију сачињавали су:

1. Дервишбег син Салих-бегов, један од најсмелијих и најистакнутијих чланова породице

Хаџисалиховића из Нове Вароши,

2. Тимотије Борисављевић, трговац из Нове Вароши. Отац му се звао Ђорђе, а мати Иконија. Ово знамо по натпису са царских двери буковичке цркве, а који гласи. "Сија двери приложи госпоја Иконија са својим сином Тимотијем и Михаилом за спомен своме мужу кир Ђорђију иниције".

3. Михаило Даскал, из познате свештеничке породице Даскаловића о којој смо напред говорили,

4. Поп Нешо Поповић из Комарана, доцније старешина манастира Бање на Лиму, познат под именом јеромонах Неофит, о коме је у патријаршијском Гласнику 1926. године детаљно писано,

Са народним пуномоћјем делегати су потајно пошли преко планина, заобилазећи Сјеницу, Нови Пазар и Косовску Митровицу у намери да се пребаце до Битоља. Међутим, Ејуб-паша сазнаје за њихов пут, те одмах упућује јака потерна одељења која су помоћу битолског паше делегате похватала и везане у Сјеницу спровела. Фератагић се тада налазио у Новом Пазару и одмах дојурио у Сјеницу. Његови људи настојавали су да делегати изјаве своју лојалност паши и властима, па да могу мирно ићи својим кућама. Делегати су одговорили да са пашом немају шта да разговарају, јер су овлашћени да поднесу наредну жалбу само овлашћеном царском изасланику или самом султану. Неустрашиви Дервиш-бег Хаџисалиховић и Михаило Даскал, у име делегата, том приликом узвикнули су: "Ми се не плашимо смрти, али народ неће ни пашу ни пашино пашче". Сазнавши за одговор делегата, Фератагић нареди, те из тамнице изведе раније похапшене народне прваке које на очиглед делегата погуби и то: Кулића, Думбеловића и Калајита, а Гмизовићу из Нове Вароши глава је одсечена и на колац набијена. Кућа Гмизовића била је где је данас хотел Кулић. Гмизовићи су се одселили у Ужице. Одмах после сече народних првака делегати су под најјачом стражом у ланцима спроведени пре-ко Нове Вароши за Травник. На Јањића Брећу дозвољено је Тимотију Борисављевићу да последњи пут види и целива своје унучке Петра и Косту.

Глас о хватању и хапшењу делегата поразео је цео Стари Влах, а нарочито сеча виђених људи у

Сјеници. У Државном архиву о овим догађајима има нешто бележака, као и о бекству многих породица у Србију. Тако Јован Обреновић извештава кнеза Милоша да је Милош Матијевић са својом породицом избио под Јавор и моли да му се дозволи прелаз у Србију, јер од турског зулума не може више тамо опстати. 14. априла 1838. године извештава Јован Обреновић да је из Старог Влаха пребегло 47 породица са 181 мушкарцем и 139 женских, а 15. априла да је избегло 20 породица са 115 душа. У рапорту Јована Обреновића од 31. јула 1837. године стоји да су четири нововарошка трговца сојузници депутираца, послатих у Цариград, на жалбу против старешина њихових убојавајући се укидења живота својег од старешина својих побегли караули нашој на Кокином броду пребегли умољавајући се да бисмо их у нашу страну примили и тако од смрти избавили.

Кнез Милош је потајно подржавао ово иселјавање на штету травничког везира и Ејуб-паше пазарског. У једном поверљивом акту

Текст “Ејуб-пашина година” је један од 35 прилога који ће бити штампани у књизи “Кроз стари Влах”. Књига ће бити богато илустрована фотографијама и цртежима Пива Караматијевића. Прилоге за штампу је прикупио и приредио дугогодишњи сарадник “Савиндана” Добрило Араниновић.

од 3. августа 1837. године он наређује Јовану Обреновићу да народ који бежи из Нове Вароши прихвати и заштити “јербо христјанска дужност налаже не одређи покорвительство прибегавајућима”.

О овим иселјавањима, као и о зулумима како травничког везира тако и Ејуб-паше, кнез Милош је повремено обавештавао Цариград. И кад је за све ово султан дозволио обојицу је учинио “таријер” и везир и паша затегли су свилени гајтан.

После вешања ових насилника рађено је на ослобођењу делегата и других који су тамновали у Травнику. Помоћу Долмагића и откупа први је ослобођен поп Нешо Поповић, а за њим поп Василије Пурић. О ослобођењу попа Василија постоје две верзије: по једној он је читао молитву везировој мајци, па

јој је било лакше а она код везира у знак захвалности издејствовала је његово ослобођење, по другој да је попа Василија супруга спасла од смрти премрзлог татарина на Златибору, па кад је за ове везир сазнао да је попа Василија ослободио.

Чињен је покушај за откуп па и бекство Дервиш-бега Хаџисалиховића, но у томе се није успело. У то време свивећи кривци из Травника спровођени су под Видин, на издржавање казне, па је тако урађено и са Дервиш-бегом. О спровођењу његовом сазнали су Селмановићи и најхитнијим путем о томе обавестили Хаџисалиховиће. Био је Рамазан, време “ифтара”, када је “саија” стигао. Браћа Дервишбегова Мехмед-бег и Рашид-бег, на брзу руку, опремили су коње и у највећем трку појурили планини Златару. Када су за ово сазнали њихови сродници Долмагићи, Ибишбеговићи и Шећерагићи и они су похрлили за Хаџисалиховићима. Сви ови прикупили су се у Милошевом Долу а баш тада сејмен су спроводили окриваног у ланце и букагије Дервишбега. Хаџисалиховићи и њихова дружба дочекају на доброј бусији сејмене и већину побију, а свезаног Дервишбега ослободе. Кад је за ову отмицу сазнао везир из Сјенице, дојурio је са око хиљаду војника у Нову Варош да пронађу Дервишбега жива или мртва. Међутим, сва три брата Хаџисалиховића били су пребегли у Србију. Једно време били су гости кнеза Милоша, за које је кнез после девет месеци издејствовао амнестију код Султана, те су се слободно вратили на своја огњишта у Нову Варош, где су и помрли и сахрањени код ондашње џамије.

Борисављевићи су покушали да откупе Тимотија. У том циљу пошао је са великом сумом новца у Травник Нико Борисављевић. По путу Нико је свратио у Сарајево код породице Бесаровића и објаснио им намеру свога пута. Стари Бесаровић кроз плач је одговорио: “Наши мученици Тимотије и Михаило Даскал нису више међу живима, бјежи синко кући, ако Турци сазнају за новац, главу ћеш изгубити”. Нико је једва жив умакао преко Вишеграда у Србију, а доцније превео и породицу. Он је имао сина Косту, који је постао судија, и као такав узео удела у суђењу убицама кнеза Михаила.

Несносни режим Фератагића познат је у Старом Влаху под именом “пашина година”. У турско доба, све до ослобођења, кад је год била угрожена лична или имовна безбедност Старовлашани су прошаптавали: “Е ово ти је, брате, права пашина година”. Ово је нарочито истицано пре непуне четири деценије, када је на територији Горње Рашке десила се врста побуне због “осмине” и пореза на стоку, те да није било посредништва ужичког трибуна проте Милана Ђурића бог зна какав би исход побуна донела.

У доба Ејуб-паше народ је био осиромашео. Стари Шећерагић причао ми је да је пашиница, када је Фератагића нестало са доксата, плачним гласом објавила онима у дворишту који су чекали на милост паше: “Алачи, рајо и кољи се. Нема више честитог паше”. На ове речи неколико Старовлашана у глас повикаше: “Вала, пашинице, немамо се чиме клати, јер нам паша ни бритву није оставио”.

Прота
Јевстатије Караматијевић

**УЧЕНИЦИМА И ПРОСВЕТНИМ РАДНИЦИМА
ЧЕСТИТАМО
САВИНДАН
ШКОЛСКУ СЛАВУ**

СТР “БАЧКА ЗАДРУГА” ПРИЈЕПОЉЕ
Дом културе б.б.
тел. 033/711-566, 712-964

ИЗ НАШИХ АРХИВА

ПИСМО ЉУБОМИРА ПАВЛОВИЋА ЈОВАНУ ЦВИЈИЋУ

у Шапцу, 15/9 1925 год..
Драги куме,

Добио сам пре неки дан Бошњаковићево писмо. Мислио сам да ћу ових дана долазити до Београда и тебе потражити, али ме послови задржаше и пут ми одложише.

Ја сам се 22/7 кренуо за Санџак. Ове године ишао сам возом до Ужичке Пожеге, па сам одатле преко Ивањице и Јавора нешто колима, нешто коњем а много више пешке попео у Сјеницу, где сам био већ 24/7 увече. Из Сјенице као средишње тачке обишао сам цео целцати сјенички крај, општине: дугопољску са 6 села, штављанску са 5 села, вапску са 7, рашњанску са 5, буђевску са 6 села, баранску са 5 села, тријебинску са 4 села, аљиновачку са 7 села, лошижанску са 6 села, кладничку са 3 села, буковичку под Јавором из Нововарошког среза са 3 села, сјеничку с варошицом и 2 села. Време ме је послужило необично добро, учинило је да сам овај пут прешао за 18 дана. Све што сам требао видети, свуда куда сам требао проћи, прошао сам и видео сам.

Иза овог провео сам још 10 дана на путу по Милешевском срезу и том приликом обишао сам с десне стране Лима 3 општине: милешевску са 7 села, ивањску са 5 села и странску са 6 села.

Како сам себи ставио у задатак да пређем и целу Пештер обишао сам за три дана и целу суводолску општину из среза штављанског са 8 села. Према овоме испитао сам 1 варошицу са 85 села. Од области испитане су Сјеничко Поље, Пештер и околина Златара и Милешева.

Шта сам нашао? Муслимане и православне, засебно и заједно, у већини прве и од 3 врсте. Међу њима има нешто старинаца, али су досељеници из истих места, а доста често и из истих породица па чак и заједно с православнима. Један пример: Млађеновићи у Крстацу, вапске општине и муслиманска села Крћа у рождањској општини дошли су 1809 год. из Роваца од 2 брата, чије су сродствене везе врло јаке и дан данас. Тмуше из Сопотнице, ивањске општине и Тмуше из Сјенице су од 2 брата, досељена 1810 г. из Братоножића, први су православни а други муслимански и од првих је данашњи виђени политички раденик овог краја г. Сретен Вукосављевић. Шта нам свако

село даје? Да видиш шта даје Чебинац из дугопољске општине. Он има 3 културе 3 разне фазе у свом развићу. Има православно старо насеље са својом црквом и гробљем, где што је остало отишло у првој сеоби. Добио је ново становништво, опет православно и Карађорђе га превео 1809 год. у Србију, а пуста крајева посели муслимани. Карађорђева крајина све је превела, а муслимани из околине просто посели су село и оба живота имају своје културе. Свуда имена наша и тако остала, а муслимани нису ништа ни донели ни дали. Ти знаш да је пок. Миленко Веснић рођен у Дунишићима, вапске општине. Његов је отац погинуо у селу Бачијама и његова се породица иселила у Грдицу код Краљева. Све што је остало од његових сродника у селу потурчило се. Жива је и рођена тетка пок. Веснића, која се удала у муслимане Прелиће.

Старе породице овог краја, познате и у нашим крајевима, имају данас потомства. Петронијевићи (мислим на Аврама Петронијевића) у селу Ступу. Штављанске општине, Карамарковићи у Сјеници (мислим на Карађорђевог војводу Кара-Марка), Марковићи у Сјеници мислим на Светозара Марковића), Бојовићи у Мишевићима аљиновачке општине (владика и војвода). У селу Жабрану рашњанске општине постоји јака традиција да је Карађорђе пореклом из велике и угледне муслиманске породице Карајусуфовића. Нисам могао наћи потомака познатог револуцион-

Љубомир Павловић (1865 – 1936), Клинци, Ваљево. Завршио њиродно-мајематички одсек Филозофског факултета на Великој школи у Београду. Службовао као професор у гимназијама од Ваљева до Шабца, где је пензионисан као директор гимназије. Бавио се науком. Као Цвијићев сарадник (били су кумови), дао велики допринос истраживању насеља и становништва Србије. Значајнији радови: Колубара и Подгорина, Антироектографска Ваљевске Тамнаве, Ужичка Црна Гора, Соколска нахија и др. Обавио значајна антироектографска истраживања у области Сјавара Влаха, али су о њима у рукопису и никад нису објављена.

ара Хаџи-Продана Глигоријевића, за кога Милићевић мисли да је из села Гоња, тријебинске општине.

Код православних нашао сам свуда на све стране само црногорска брдска насеља с малим упадицама из преко лимских и бјелопавских села и околине Пећи. Сва су насеља млада са свежим традицијама. Селили су се у околину Чачка, Краљева и Крушевца 1880—1884 год. и у топличка села.

Кад ти нагласих да сам био у Пештеру, знам да ћеш ме запитати па шта је са Арнаутима. Арнаути су у: Бороштици, Берекарама, Браћаку, Грапу и Јаребицама, општине суводолске, Расну, Баћици, Жабрену и Кијевцу општине рашњанске, на Углу, Крњој Јели и Биоцама буђевске општине, још из 2-3 села. Арнаути: Бороштице, Ђерекара, Угла, Крње Јеле говоре арнаутски и српски. У Дољанима и православни говоре арнаутски. Ово су Кучи затријепчани и они сами себе и зову тим именима. О њима и сам знаш да су досељеници и знаш да су у доба Карађорђевих ратова били на овом месту.

Питаћеш ме одакле су и када су дошли. Дошли су из Малесије, Хота, Климената, Куча, Скодре и Туза, све досељено пред крај XVIII века, дошло на имања старих католичких Арнаута. Све ово тако лепо прича Исмаил Јука, Арбанас с Угла, општине буђевске, њен претседник и један од њених најбољих грађана.

Само једну напомену па да завршим. Ова су испитивања важна: откривају да су наше сеобе захватиле целу десну страну Лима, а на левој страни друга је ситуација. Друга је ситуација чак и у погледу начина насељавања. Тамо су стара села, старе породице, а овамо нове и без икакве везе с тамошњим начином насељавања.

На путу сам по Пештери и Сјеници био са сином, а по околини Пријепоља сам.

Ако налазиш да треба да мало кажем што о овим селима и на збору Г.Д., пристајем. Нареди да се одмах стави на дневни ред и ја ћу бити готов. Само да се благовремено известим.

Куму и тебе много воли и поздравља.

твој вазда искрени
Љуб. Павловић